

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

**ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО
СВІТОСПРИЙМАННЯ У МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА
В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти –другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 6 курсу, 632 групи

Гаврилюк Ірина Ігорівна

Керівник: кандидат педагогічних наук,

доц. Гордійчук О.Є.

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 4/1 від 16 листопада 2021 р*

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3-5
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОСПРИЙМАННЯ У МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	6
1.1. Естетичне світосприймання особистості як психолого-педагогічна проблема.....	6
1.2. Аналіз сутності та структури базового поняття – «естетичне світосприймання».....	16
1.3. Характеристика етапів формування естетичного світосприймання у молодшого школяра.....	21
<i>Висновки до розділу 1</i>	31
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОСПРИЙМАННЯ У МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА.....	33
2.1. Констатувальне дослідження стану сформованості естетичного світосприймання в молодшого школяра в освітньому процесі.....	33
2.2. Особливості формування естетичного світосприймання у молодшого школяра в освітньому процесі.....	38
<i>Висновки до розділу 2</i>	51
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55
ДОДАТКИ.....	61-68

ВСТУП

Актуальність та доцільність дослідження. Одним з головних завдань у

системі пріоритетів розвитку нашого суспільства постає удосконалення підготовки сучасного вчителя. Це означає, що майбутній фахівець повинен розвиватися швидше у культурному й науковому планах, ніж аналогічні процеси відбуваються у різних сферах інтелектуальної діяльності суспільства. Саме в такого учителя, за твердженням О. Отич «наявні критичне й креативне мислення, він є відкритим до нових ідей і педагогічних технологій, перебуває в постійному творчому пошуку, володіє власним стилем професійно-педагогічної діяльності та спілкування, має свій творчий почерк, творчу лабораторію, тобто являє собою «творчу індивідуальність, здатну до формування естетичного світосприймання в учнів початкових класів» (Отич, 2006, с. 20-21).

Ось чому, особливу актуальність набирає проблема особистісних якостей, що відповідають сучасним потребам освіти й виховання, від яких залежить подальший розвиток інтелектуально-творчого потенціалу української нації загалом, та формування естетичного світосприймання як важливого складового компоненту світогляду.

Стан дослідження обраної наукової проблеми магістерської роботи демонструє, що формуванню естетичних уявлень і світосприймання к молодшого школяра пов'язані з широким колом проблем, які висвітлено в наступних наукових розробках: формуванню естетичності та культури особистості розглядалися у С. Коновеця, Л. Масол, Н. Миропольської, Л. Печка, О. Рудницької, О. Щолокової; проблему формувань естетичного ставлення учнів та молоді до природи, мистецтв та людини розкрито у О. Дем'янчука, О.Олексюк, Г. Падалки, О. Семашка; особливостям процесів сприймання художніх творів присвячено праці Б. Ананьєва, І. Беха, Л. Божович, Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна; вивченню творчості в діяльності дослідження здійснювали Д.Богоявленська, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін); розвитку естетичного сприйняття та уявлення світу присвятили дослідження І. Гриненко, О. Дунаєва та І. Яковенко.

Проблемі формування естетичного світосприймання в молодшого школяра

в освітньому процесі, представлені не досить ґрунтовно і практично. Тому виникає значуща потреба в цілісному дослідженні питання.

Варто зазначити, що на формування естетичного світосприймання в учнів початкової школи спрямована вся освітня система в школі, однак особливо важливу роль у цьому процесі відіграють художньо-естетичні навчальні предмети: зокрема образотворче мистецтво, що відображає дійсність у художніх образах, театральне мистецтво та екранні види мистецтва. Як зазначає науковець Л. Масол: «серед різноманітних засобів впливу на підростаюче покоління чи не найвищий виховний потенціал належить мистецтву, «з притаманними йому можливостями формувати свідомість і підсвідомість, інтелектуальну, емоційно-почуттєву та вольову сфери, моральне і навіть фізичне здоров'я людини» (Масол, 2004, с. 7).

Актуальність проблеми обумовила вибір теми магістерської роботи: *«Формування естетичного світосприймання у молодшого школяра в освітньому процесі»*.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні стану та констатувальному виокремленні особливостей формування естетичного світосприймання молодшого школяра в освітньому процесі.

Відповідно до мети дослідження нами визначені такі **задачі**:

- обґрунтувати психолого-педагогічну сутність естетичного світосприймання особистості;
- охарактеризувати етапи формування естетичного світосприймання у молодшого школяра в освітньому процесі;
- здійснити констатувальне дослідження стану сформованості естетичного світосприймання в молодшого школяра в освітньому процесі;
- виокремити особливості формування естетичного світосприймання у молодшого школяра в освітньому процесі.

Об'єкт дослідження – формування естетичного світосприймання школяра в освітньому процесі.

Предмет дослідження – особливості формування естетичного світосприймання молодшого школяра в освітньому процесі.

Методи організації дослідження. Досягненню мети і завдань дослідження ми використали комплекс методів:

- *теоретичних*: порівнянь, узагальнень, систематизації теоретичних та експериментальних показників, задля використання їх з метою вивчення та аналізів психолого-педагогічного, мистецтвознавчого та навчально-методичного матеріалу та обґрунтування психолого-педагогічного естетичного світосприймання особистості;
- *емпіричних*: анкетування, констатувальний етап педагогічного дослідження що спрямовувався на дослідження стану сформованості естетичного світосприймання в молодшого школяра в освітньому процесі;
- *математичну статистику* в обробці результату констатувального етапу педагогічного експерименту задля виокремлення особливостей формування естетичного світосприймання у молодшого школяра в освітньому процесі.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в педагогічній конкретизації понять дослідження «естетика», «естетичне світосприймання», «естетичне світосприймання молодших школярів.

Практичне значення дослідження становить розробка та впровадження в освітній процес ЗЗСО особливостей формування естетичного світосприймання у молодшого школяра в освітньому процесі. Результати досліджень мають можливість бути використаними у процесі викладання обов'язкових та вибіркових дисциплін.

Структура та обсяг магістерської роботи. Наукову роботу складають: вступ, два розділи, висновки до кожного із розділів, загальні висновки, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОСПРИЙМАННЯ У МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Естетичне світосприймання особистості як психолого-педагогічна проблема.

Сьогодні, в третьому тисячолітті, нікого не треба переконувати в тому, що сучасний світ потребує людини з високим рівнем загальної культури, освіти, людини цілеспрямованої, мобільної, здатної швидко орієнтуватися та приймати оптимальні рішення у складних ситуаціях.

Саме тому актуальною педагогічною проблемою сьогодення слід розглядати розвиток професійної креативності у підготовці майбутнього вчителя у формуванні естетичного світосприймання учня початкових класів, використовуючи в основі твори мистецтва, що відповідають його віковим та індивідуальним особливостям.

Спираючись на досвід психолого-педагогічних діячів, проаналізуємо базове поняття – «естетичне світосприймання».

За словами О. Демянчук: «педагогіка як наука, «що вивчає сутність, закономірності, принципи, методи, форми організації педагогічного процесу як засобу розвитку особистості», досліджує відношення учнів до оточуючого світу в процесі їхньої життєдіяльності й навчання; формування світогляду та естетичного світосприймання як його основного компоненту» (Дем'янчук, 1994, с. 10).

Відповідно до мети дослідження, пов'язаної з вивченням структури естетичного світосприймання, важливо врахувати різноманітні підходи до осмислення даного поняття в багатьох науках та дослідницьких напрямках, його змістовний взаємозв'язок із близькими спорідненими категоріями. Для більш ґрунтовнішого дослідження та розкриття поняття «естетичне світосприймання» ми вважаємо за необхідне детально проаналізувати наступні педагогічні поняття, а саме: «естетичне», «естетичне сприймання», «естетичне світосприймання»,

«естетичне виховання» (рис. 1.1).

За словником, «поняття *естетичне* походить з грец. *Aisthetikos* і означає - чуттєво сприйнятливий» – вихідна категорія естетики як науки. Проте в науці немає однозначної думки щодо сутності естетичного (Калашник, 2004, с. 26).

Під час дослідження сутності «естетичне» ми здійснюємо опору на положення О. Лосєва та Ю. Борєва, за їх словами: «перший з яких ототожнював поняття «естетичне» й «виразне», інший – визначав «естетичне» як загальнолюдську цінність, де втілені природні й соціальні особливості предмета в їх співвідношенні з практикою людства» (Борєв, 1981).

Слід також зазначити, що під «естетичним» доцільніше розуміються так, що суб'єкт-об'єктність у сприйманні об'єкта, уявлення про нього та супроводжує неупередженими, безкорисливими задоволеннями. Специфічною рисою естетичного є нерозривна єдність чуттєво-матеріальних й ідеально-змістовних моментів, яка характеризує людські почуття не як психофізіологічний процес, а як інтелектуальну діяльність (Бабенко, 2006 с. 18).

На досягнення світової естетичної думки спирається вітчизняна естетична наука, яка представлена різними школами й напрямками.

Майже всі науковці та дослідники в своїх працях відзначають уявлення про естетичне як «специфічне духовне, чуттєве відношення людини до світу», що зумовлює здатність людини до цілісної та всебічної самореалізації (Плотницька, 2005, с. 106).

В працях В. Мясцова йдеться про те, що вчений А. Канарський, глибоко вивчаючи проблему естетичного світосприймання особистості, зауважує, що «чисто предметного, природного ставлення людини до навколишнього, до природи не існує» воно завжди опосередковано ставленням однієї людини до іншої, до суспільства й навіть до самої себе. В ході естетичного сприймання, переконаний В. Мясцов: «навколишній світ цікавить людину не сам по собі, а в зв'язку з її діяльністю, зі змістом її життя. Проте сприймання оточуючого світу крізь призму естетичних категорій («прекрасне», «піднесене», «трагічне»,

«комічне», «потворне», «низьке») набуває особистісних ознак лише в процесі естетичного виховання» (Мясцов, 2002, с. 149).

В широкому філософському та педагогічному значенні естетичне виховання передбачає якісні зміни рівня естетичної культури об'єкта виховання. У вузькому значенні під естетичним вихованням ми розглядаємо процес формування в особистості естетичного сприймання, естетичного ставлення до дійсності й естетичної діяльності. Необхідно зазначити й про те, що процес естетичного виховання не обмежується лише освітніми рамками, а є безперервним процесом, що триває протягом усього життя людини (Плотницька, 2005, с. 159).

Основними завданнями естетичного виховання є наступні:

- цілісне естетичне сприймання навколишньої дійсності;
- естетичний розвиток особистості в цілому;
- відбиток життя за формою самого життя, продуктивних естетичних впливів на нього.

Не можемо залишити поза увагою зв'язок естетичного та етичного, оскільки вони схожі за своїми виховними функціями та відіграють вирішальну роль у формуванні духовного світу людини (Пічкур, 2003).

Досить точно та ґрунтовно висловився І. Зязюн з приводу естетичного ставлення людини до явищ суспільного життя. Він доводить, що у красі людської поведінки виявляють себе етичні взаємовідношення особи з суспільством. Момент морального виховання неодмінно входить, за словами Зязюна: «у суть естетичного сприймання людиною дійсності. Прекрасне в житті є водночас і моральним, а моральному властиві риси прекрасного» (Зязюн, 1997, с. 47).

Нобелівський лауреат Й. Бродський стверджує, що людина: «в антропологічному сенсі є істотою естетичною перш, ніж етичною і досить стрімкими темпами в людини розвивається естетичне сприймання, оскільки особистість підсвідомо знає і розуміє, що їй подобається, а що її не задовольняє

(Бродський, 1999, с. 4).

З урахуванням вимог цілісного аналізу даного феномену та виходячи з контексту підходів щодо осмислення поняття «естетичне світосприймання» важливо розглянути категорію «сприймання». Сприймання завжди активне, у ньому відображається все багатогранне духовне життя особистості – її установки, інтереси, загальна спрямованість і життєвий досвід.

Проведемо аналіз різнопланових визначень поняття «естетичне сприймання», які подають провідні педагоги та вчені-мистецтвознавці.

Хотілося б висунути на перший план міркування Г. Шевченка, який визначає «естетичне сприймання» як здатність дитини у виділенні у явищі дійсностей в мистецтві процесів, якості, властивості, які породжують естетичні переживання (Шевченко, 2010, с. 10). Близьке визначення подає Н. Мойсеюк, розуміючи під «естетичним сприйманням» можливість виокремлювати в мистецтві та житті естетичних якостей, образів та переживань, естетичних почуттів. В працях О. Рудницької можемо віднайти глибоке та фундаментальне тлумачення цього поняття. Художнє сприйняття як базову складову авторка О.Рудницька виокремлює: «Художнє сприйняття – вид художньої діяльності, що відображений у цілеспрямованому і цілісному сприйнятті мистецьких творів як естетичної цінності, яке супроводжується естетичними переживаннями та асоціативними уявленнями» (Рудницька, 2005, с. 254).

Розглянемо більш детально поняття «світосприймання» як важливу складову «естетичного світосприймання». За своєю суттю світосприймання як педагогічна категорія є інтегративною та виступає засобом опису і усвідомлення особистісних, культурно-історичних, соціальних, освітянських феноменів, характеризується багаторівневою структурою, що відображає соціально-типологічне та індивідуальне у зовнішньому та внутрішньому світі людини.

У педагогічній психології розглядається світосприймання як процеси опанування соціальним світом дітьми. Їхнє світосприймання й менталітет повною мірою ще не склалися. Тому можна говорити про те, що учень закладу

освіти не має в повній мірі сформованої цілісної гармонійної системи поглядів, відносин, розуміння оточуючого соціального й природного світу, особистого «Я». Зрілість, сформованість особистості дорослої людини характеризується наявністю світоглядів, як системи високо-раціоналізованих уявлень про своє „Я” та оточуючий світ, стійку диспозицію ціннісних орієнтацій. Світосприймання є процесом пізнання та досягнення світу молодшим школярем, а також цілісним процесом, що включає в себе і свідоме, і несвідоме в поведінці та психіці дитини. Саме тому можемо стверджувати про формування світосприймання молодшого школяра в процесі освіти й життєдіяльності.

Структуру світосприймання особистості розглядається як один з суттєвих наслідків її взаємодії з навколишнім середовищем. Звідси випливає, що розуміння структури світосприймання пов’язане зі світоглядом і ментальністю людини.

Ще одним важливим аспектом є поняття «естетичного світосприймання». На думку багатьох філософів та мистецтвознавців, щоб усвідомити характер поняття «естетичне світосприймання», необхідно взяти за основу таке теоретичне положення Т.Лугуценка: «естетичне сприймання світу людиною в своєму розвитку ґрунтується на певному типі загальнолюдського сприймання (сприймання світу, Людини, природи, культури, праці і тому подібного). Це підтверджує розгляд структури означеного явища» (Лугуценко, 2007, с. 8).

В своїй праці Лугуценко Т. чітко описує, як науковець П.Соболев пропонує розглянути сутність естетичного світосприймання в таких наступних аспектах, а саме: «сприймання реального та його відображення через призму індивідуальної свідомості; взаємозалежність індивідуальних естетичних образів від сенситивної обдарованості реципієнта, його вразливості, культури почуттів, ситуативного настрою, рівня духовної культури; відображене й привнесене роботою уяви (уподобання, асоціації, смислові ореоли); вплив досвіду суб’єкт-об’єктного спілкування з мистецтвом» (Лугуценко, 2007, с. 5-8).

Отже, ми спостерігаємо залежність якісної характеристики індивідуальної

художньо-естетичної потреби від цілеспрямованого виховного впливу та рівня духовної культури особистості, багатства й доступності фонду культурних цінностей. Визначається одна з основних функцій естетичного світосприймання – побудова ціннісно-забарвленої цілісної картини світу.

Важливо наголосити на соціальній ролі мистецтва. Причетність особистості до світового мистецького досвіду допомагає виробити власну позицію життя, зрозуміти моральні взаємозв'язки з іншими людьми. У процесі сприймання мистецтва людина змінює власну сутність: збагачується та розширюється індивідуальний особистісний художній досвід, а почуття, смаки, потреби набувають нової культурно-естетичної форми (Плотницька, 2003, с. 20). Таким чином, відбувається прогресивний рух від кваліфікованого спілкування з творами живопису до розвитку духовно повноцінної особистості.

Необхідним, на наш погляд, є здатність оволодіння суб'єктом освітнього процесу спеціальними вміннями художнього сприймання та художньої діяльності, які забезпечують можливість залучення до художніх цінностей і водночас розвиток мотивацій особистості, її звернення до мистецтва. Разом вони сприяють формуванню естетичного світосприймання.

У контексті цілісного підходу до проблеми професійної підготовки педагога дослідження поняття естетичного світосприймання розкриває три його основні аспекти: як здатності, як діяльності, як процесу. Ґрунтуючись на тому, що важливою інтегральною метою безперервної педагогічної освіти є особистість учителя, а головним регулятором виступають ті характеристики, що відбивають специфіку особливостей професійної діяльності педагога, ми акцентуємо увагу на естетичному сприйманні як на здатності.

За результатами досліджень В. Панченко і Б. Теплова, в естетичному світосприйманні виділяємо індивідуально-психологічні особливості майбутнього вчителя, які виступають умовою успішності тієї або іншої продуктивної діяльності. У свою чергу індивідуально-психологічні особливості є сукупністю набутих і вроджених властивостей, об'єднаних аналітико-

синтетичною діяльністю свідомості людини. Отже, естетичне світосприймання як професійна здатність дозволяє контролювати поведінку педагога й служить необхідною умовою його професійної життєдіяльності. Ця здатність не зводиться до знань, умінь, навичок, а виявляється в швидкості, глибині, міцності оволодіння способами й прийомами художньо-педагогічної діяльності. Поняття «естетичне світосприймання» як новоутворення, що виникає в процесі аналітико-синтетичної і художньо-практичної діяльності, ґрунтується на інтегральному використанні здобутих знань, набутого художньо-естетичного досвіду та реалізується під час професійної художньо-педагогічної діяльності (Панченко, 1991, с. 50-53).

Підсумовуючи сказане, зазначимо такі теоретичні положення:

- естетичне світосприймання формується на основі художньо-естетичних та педагогічних знань і є результатом складної розумової діяльності, яка реалізується в єдності емоційного й логічного, сприяючи розвитку художньо-педагогічного мислення майбутніх учителів початкової школи;
- естетичне світосприймання не є вродженою рисою особистості, а безпосередньо формується в процесі активної діяльності та є синтезом загальних чуттєвих образів, що відображають соціальні, природні явища в житті людини.

Отже, узагальнюючи результат досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців, ми визначаємо естетичне світосприймання як інтегральну якість особистості, що є компонентом світогляду та включає цілісність відносно стійких схем естетичного відчуття, мислення, бачення навколишнього світу, здатності до естетичної діяльності, властивих окремій особистості або етнокультурним і соціокультурним групам. Естетичне світосприймання забезпечує гармонійні відносини між суспільством й природою, між суспільством й людиною, між двома особистостями. Знаходять відображення в естетичному світосприйманні специфічні «механізми» соціалізації, які відведені

для певного культурного або соціального середовища, що відбиваються в домінуючому способі сприймання світу для тієї чи іншої групи.

Підсумовуючи розкриті характеристики поняття естетичного світосприймання, у майбутньому будемо опиратися на такі положення:

1) «Естетичне світосприймання» – невід’ємна частина художньо-творчого процесу. Поняття може вживатися:

– у широкому значенні як родова властивість людської особистості, що реалізує потребу в гармонійному, цілісному сприйманні світу;

– як важлива частина духовного життя – сприймання людиною навколишнього світу й самої себе у формах гармонії і дисгармонії установок, совісті, віри, знань;

– як художньо-творча здатність вищого порядку – вміння сприймаючи бачити за зовнішньою формою виявлення духовної внутрішньої сутності об’єктів, явищ оточуючого світу;

2) «Естетичне світосприймання» має фізіологічні та психологічні передумови виникнення, функціонування й розвитку. Психофізіологічну основу складає синестезія – це акт відображення в психіці, в свідомості людини взаємозв’язків різнопланових характеристик предметів, явищ дійсності, взаємне збудження між зоровими, слуховими або нюховими волокнами в мозку.

3) Психолого-педагогічну основу розвитку «естетичного світосприймання» (як художньої здібності вищого порядку) становлять наступні обов’язкові складові:

а) сенситивна обдарованість особистості;

б) організація оптимальних умов щодо формування загальнолюдського світосприймання;

в) вчитель як організатор культурного та естетичного середовища, його роль у формуванні «естетичного світосприймання» здобувачів освіти;

г) міжособистісна взаємодія учня з однолітками та з дорослими.

Основними педагогічними (якщо точніше – дидактичними) засадами

розвитку креативності та підготовки майбутніх педагогів до формування естетичного світосприймання в учнів початкової школи виступили психологічні, філософські, соціально-педагогічні праці, іншими словами, теоретичні узагальнення, які досліджувалися з даної проблеми, були зроблені на основі полінаукового підходу.

За характером чуттєво-емоційних і понятійних образів сприймання, осмислення й переживання навколишньої дійсності та за місцем, яке вони займають у структурі свідомості людини, О. Рудницька розрізняла науковий, міфологічний, філософський, релігійний та художній світогляд. За визначенням дослідниці художній світогляд є «специфічною формою емоційно-ціннісного ставлення до буття, що фіксує смисложиттєві установки й орієнтири людини, виражені у творах мистецтва» (Рудницька, 2006, с. 11).

А от вітчизняні сучасні науковці, такі як С. Горбунко, Н. Миропольська, О. Рудницька, акцентують увагу на світоглядній функції мистецтва.

У різних формах світогляду по-різному представлені емоційний та інтелектуальний досвід особистості. В залежності від даного твердження О. Рудницька в структурі світогляду розрізняла *світосприйняття, світовідчуття, світоспоглядання, світорозуміння* (Рудницька, 2005, с. 57).

Естетичне світосприймання є основою складовою художнього світогляду й включає в себе систему загальнолюдських цінностей, ідеалів, переконань, на формування яких спрямована виховна діяльність учителя початкових класів в закладі освіти. Формування естетичного світосприймання за допомогою творів мистецтва максимально впливає на естетичну свідомість особистості. Естетична свідомість як форма суспільної свідомості, відображає рівень естетичного сприймання світу і цей зв'язок чітко зображено на рис. 1.1. О. Рудницька наголошувала: «Справжня стихія мистецтва у відношенні свідомості особистості – це світосприймання».

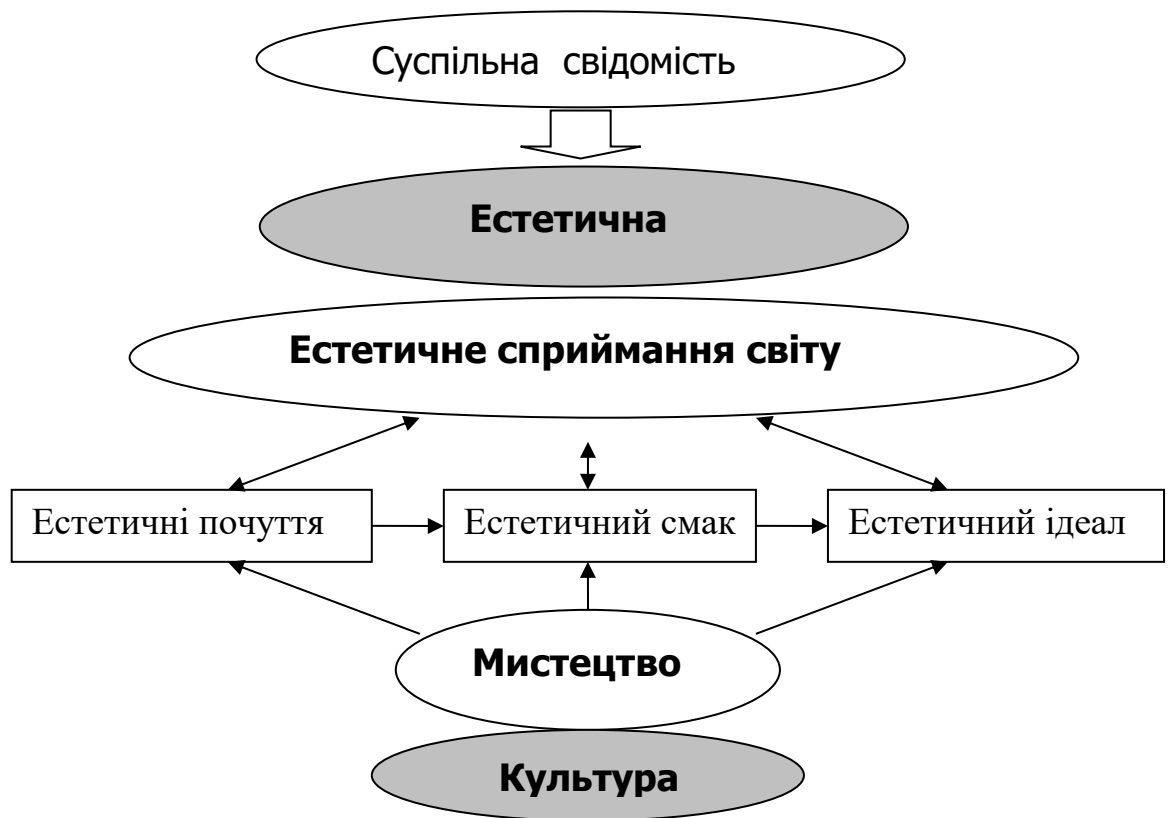


Рис.1.1. Взаємозв'язок естетичного сприймання світу та мистецтва

Основними складовими естетичної свідомості є:

- естетичні почуття (як психічна здібність людини – це здатність сприймати предмети й явища об'єктивного світу з погляду їх краси),
- естетичний смак (як внутрішній стимул до оцінки своєї діяльності й вчинків, до конкретної поведінки, до зовнішнього вигляду, до естетичного оцінювання предметів, явищ навколишнього світу),
- естетичні ідеали, що є цілісним чуттєво-конкретним образом довершеної людини й досконалості в житті, яка викликає естетичні почуття задоволення та радості, а також бажання наслідувати) (Рудницька, 1996, с. 71).

В цілому мистецтво безпосередньо бере активну участь у формуванні естетичних почуттів, смаку, ідеалу. Отже, можемо стверджувати, що саме мистецтво впливає на формування естетичних уявлень та свідомості особистості.

Здійснюючи дослідження одного із шляхів формування естетичного

сприймання світу, а саме сприймання учнями початкової школи творів мистецтва, важливим є акцент на процесі сприймання в цілому.

В сучасній психології знаходимо тлумачення «сприймати» розуміється як форма почуттєвих відображень дійсності в свідомості, а також здатність приймати, розрізняти, виявляти, засвоювати явища зовнішнього світу та формування їх образів. Фізіологічною основою сприймання є тимчасові нервові зв'язки, які відбуваються в корі головного мозку та утворюються під впливом різних подразників зовнішнього світу (Кузьмина, 1993, с. 100).

Отже, виходячи із здійснених досліджень, робимо висновок, що під сприйманням ми розуміємо відображення в свідомості предметів, явищ об'єктивного світу, що впливають в даний момент на органи чуття людини.

1.2. Аналіз сутності та структури базового поняття – «естетичне світосприймання».

Протягом усієї історії педагогіки естетичний компонент був важливим неодмінним елементом освітнього процесу. Багатовікову історію мають традиції застосування мистецтва як одного із засобів педагогічної освіти.

У просвітницькій діяльності широко застосовувалось мистецтво як основний чинник естетичного виховання молодого покоління. Педагог – це яскрава особистість, який у своїй роботі намагався втілити в життя ідеї доброти, гуманізму, милосердя й краси. Виходячи із просвітницької діяльності, Г. Сковорода стверджує, що вчитель «повинен пізнавати й вдосконалювати природні здібності дітей, залучаючи їх до «грецьких муз» – музики та живопису, які разом із розумовим розвитком допоможуть учням у пізнанні навколишнього світу й самого себе» (Сковорода, 1979, с. 238).

Завжди були і залишатимуться актуальними праці К. Ушинського, які розкривають специфіку формування естетичного світосприймання дитини. На

думку педагога, безпосередньо впливає на здобувачів освіти естетична вихованість педагога та батьків: «Статуї, картини, природа діють скоріше на дорослих, а вони вже привносять цей вплив у життя, в слова, в рухи, в домашній круг, в одяг, в поводження з дітьми – і вже в цій формі діти сприймають вишуканість» (Ушинський, 1989, с. 306).

Необхідно пригадати постулат педагога-новатора В. Сухомлинського про вчасності естетичних впливів на дитину: «Те, що втрачено в дитинстві, ніколи не поповнити в роки юності і, тим більше, у зрілому віці. Це правило стосується всіх галузей духовного життя дитини, особливо естетичного виховання» (Сухомлинський, 1989, с. 134). Вчителям початкової школи В. Сухомлинський радив «надавати простір для дитячої творчості, в якій фантазія дітей розкривається в повній мірі. Важливо, писав він, зберегти, а не зруйнувати дитячу мову казкового бачення світу» (Сухомлинський, 1989, с. 132)

Естетичний вплив творів мистецтва, зокрема і живопису, можливий при наявності не тому, що естетична культура й естетичний смак, але й певного рівня культура інтелекту та особистостей. Для розуміння й сприймання творів мистецтва важливо мати відповідні знання з історії письменства, скульптури, музики, архітектури, живопису. Вчитель закладу освіти повинен прагнути до того, щоб молодші школярі поступово навчалися розуміти та відчувати красу не лише простих форм мистецтва, але й складних, піднесених.

Наприклад, щоб дитині не відчувалося не тільки краси народних декоративних розписів, але також і живопису таких відомих художників, як Рафаеля та Левітана. Таким чином, впливає необхідність навчати школярів початкової школи здійснювати відповідний аналіз мистецьких творів, що сприятиме формуванню в учнів естетичного сприймання світу й розвитку естетичного судження (Лерне, 1985, с. 386).

В наш час історично усталені традиції підготовки майбутніх учителів, фахівців своєї справи, набувають нового соціокультурного значення. Пояснити це можна тим, що положення про значущу роль мистецтва у навчально-

виховному процесі стає провідним для сучасної філософської та педагогічної думки.

Здійснення пошуку шляхів щодо формування естетичних світосприймань в учнів початкової школи - складним та багатоплановим процесом. Ми цілком погоджуємося із думкою відомого науковця В. Шацької про формування в молодших школярів естетичного сприймання світу шляхом «виховання любові до прекрасного і здатності самому створювати прекрасне» (Шацька, 2001, с. 21).

Вивчаючи теорію Т. Ліппса, знаходимо твердження про те, що: «твір мистецтва не пробуджує в нас почуття, а навпаки, ми вносимо в твір мистецтва ті відчуття, що підносяться з глибин нашого єства» (Липс, 1989, с. 54).

Науковці М. Дукаревич і Є. Торшилова доводили, що важливим фактором формування будь-якого типу сприймань є ступінь емоційних реакцій молодших школярів та особливості установок їх художніх перцепцій. Так, під впливом соціологічних та психологічних факторів, а саме: статі, настрою, віку, мети тощо, кожна людина по-своєму сприймає художній образ (Торшилова, 1987, с.178-180).

У психології під поняттям «сприймання» розуміють наступне:

- по-перше, це складний процес рефлексивної діяльності мозку в процесі синтезу та аналізу інформації всіх аналізаторів, що розпізнають об'єкт, включають його в наявний та минулий досвід.
- по-друге, це відчуття, є не зовсім чистими подразниками почуттів, а їх почуттєвим осягненням, предметно-оформленим відчуттям матеріального світу, для розуміння яких потрібно абстрагуватися від об'єктивного значення якостей почуттів. Процес естетичного сприймання особистістю творів мистецтва можемо розглянути на рис. 1.2.



Рис.1.2. Процес естетичного сприймання особистістю твору мистецтва

Ми живемо в світі, який за допомогою наших відчуттів, осягаємо та сприймаємо. Світ, в якому ми живемо сьогодні, – це складна структура чуттєвих даних та інтенцій, структура актів, що переходять один в одного. Проходження актів та структура сприймання, відповідна будова інтенціонального життя відповідає формальній будові світу. Проходження від акту до акту – це просування, пов'язане з одним речовим світом. Інтелектом (або розсудком) традиційно називається, за словами Руденко В.: «духовна здатність разом з інтенціональним життям вбудовувати в одну структуру й чуттєвий матеріал, й одночасно вдивлятися в предметний світ. Першим, нижчим, когнітивним досягненням інтелекту є чуттєве сприймання» (Руденко, 1999, с. 221).

Отже, розвиваючи здатність чуттєвого сприймання, ми маємо можливість розвивати інтелект, а проведення сучасних психологічних та фізіологічних

досліджень дали змогу авторам стверджувати, що естетичне сприймання важливе для розумового розвитку молодшого школяра.

Робимо акцент на понятті естетичного сприймання (як компоненту акту пізнання) і пояснюємо це тим, що процес естетичного сприймання творів мистецтва (зокрема, живопису) покладено нами в основу формування естетичного світосприймання в школярів початкової школи. Саме тому, що *естетичне сприймання є не кінцевим підсумком впливу мистецтва, а лише його важливою передумовою* (Руденко, 1999, с. 220).

Ю. Боров розглядає сприймання твору мистецтва як логічний та послідовний психологічний механізм. Він вважає, що першим необхідним кроком є створення перцепційної установки. Виникнення емоційного переживання в реципієнта характеризує другий крок сприймання. Проте не слід чекати негайного безпосереднього вираження емоцій дією, яку викликав мистецький твір. І саме цим відрізняються естетичні відчуття від реальних. Важливим третім кроком є ідентифікація реципієнта з художнім образом. Виникнення у реципієнта асоціацій, спричинених творами мистецтва, тобто четвертий крок), свідчить про досягнення мети сприймання художнього твору. Кожний крок у процесі сприймання супроводжується синестезією почуттів (Боров, 1981, с. 65).

Отже, підсумовуючи вище сказане, доходимо до таких висновків, що під естетичними сприйманнями розуміється вид естетичних дій, що виражаються в цілеспрямованій та цілісній системі сприймання творів мистецтва, будь-яких інших явищ як естетичних цінностей. Естетичне сприймання як чуттєве пізнання світу здійснюється за двома взаємопов'язаними етапами: споглядання, що викликає естетичні почуття, й наступне обмірковування й аналіз побаченого. Вивчення психологічного аспекту сприймання творів мистецтва зумовлюється соціально-психологічним змістом. Компетенція психології мистецтва включає виявлення цього змісту. Проте саме на педагогічну науку покладено вирішення цих завдань, які є обов'язковими на практиці.

1.3. Характеристика етапів формування естетичного світосприймання у молодшого школяра.

В цьому параграфі маємо на меті охарактеризувати етапи формування естетичного світосприймання у молодшого школяра.

Науковиця В. Шацька стверджувала, що безумовно треба думати про твір мистецтва, обмінюватися думками з іншими. Учителю важливо навчити учнів думати та висловлювати свою точку зору відповідно до художнього твору. Досвідчена і цінована «малярська» праця спонукає молодшого школяра до активного самовираження в житті як особистості, викликає потяг до прекрасного (Шацька, 2001, с. 19).

Важливою є точка зору С. Сисоєвої, що «твори мистецтва не можна сприймати без використання певних психічних сил, без їх концентрації на художньому творі». Тому для того, щоб художні твори розкривалися учневі в їх естетичному, пізнавальному і моральному почуттях, під час навчання у молодших школярів розвивається здатність сприймати художні твори як відображення. Таке художнє знання, разом з науковим є важливим засобом відображення та пояснення дійсності, а також є одним із засобів естетичного виховання особистості (Сисоєва, 2006, с. 7).

Своєрідність естетичного сприйняття залежить від того чи іншого виду мистецтва, в якому художнє відображення життя відбувається за певними законами, характерними для цього виду мистецтва. Важливу роль в естетичному розвитку особистості відіграють мистецтво і живопис, як один з найпоширеніших його видів. О. Сисоєва розглядала живопис як один із засобів ознайомлення учнів з життям, вивчення процесів у взаємозв'язку між естетичним сприйняттям юними школярами об'єктів дійсності та ставленням до жанрів живопису. О. Сисоєва, яка підтримує думку М. Волкова, у процесі сприйняття художнього образу виділяє дві фази:

- 1) нарівні з зоровим зображенням здійснення чуттєвого сприйняття;

2) справжнє розуміння цього зображення.

Але без відтворення сприйнятого людиною у словесній формі (виражає ставлення - оцінка, судження) і у формі естетичної діяльності (художньо-практичної, естетико-перетворювальної) основна мета сприйняття художніх творів, а саме - її вплив на формування естетичного світогляду, є неможливою (Сисоєва, 2006, с. 41).

Ми погоджуємося з цінними порадами дослідників Є. Крупника, І. Лосева, Ю. Лотмана, які стверджують, що живопис може бути засобом естетизації поведінки молодших школярів, а завдання вчителя — використовувати цей інструмент для впливу на поведінку дітей. Психологія як наука розглядає три необхідні фази щодо ставлення особистості до живопису загалом і молодшого школяра зокрема:

1) докомунікативна фаза (включає художні «очікування», диспозиції та установки, під впливом яких індивід «входить» у спілкування з художнім твором);

2) фаза спілкування (особистісне сприйняття картини);

3) посткомунікативна фаза (оцінка роботи, кінцевий результат соціально-естетичного ефекту).

Більша частина процесу формування естетичного світогляду активізується на завершальній посткомунікаційній фазі.

Враховуючи аналіз процесу сприйняття О. Рудницької, аналізуємо етапи естетичного сприйняття художнього твору:

Етап перцептивного сприйняття сенсорної інформації (передкомунікативна фаза). Перцептивне розрізнення художньої інформації передбачає розвиток умінь в молодшого школяра, які допомагають йому виявляти окремі засоби виразності, стежити за їх змінами, об'єднуватися в єдине ціле.

Етап аналізу виразно-сміслового значення художньої мови

(комунікативна фаза) – аналіз твору, його осмислення. Цей етап пов'язаний з переходом від сприйняття художньої інформації до розуміння її смислів виразно-сміслових.

Етап інтерпретації емоційно-образного змісту художнього твору (посткомунікативна фаза) – інтерпретація твору та естетична оцінка. Важливе значення мають здатність особистості до засвоєння художнього образу, розвиток активності суб'єкта, його емоційна відмінність, що керує уявою, пам'яттю, сила уяви.

Етап узагальнення – етап, на якому в молодшого школяра відбувається на більш глибокому рівні сприйняття; тобто це фаза, на якій відбувається діалог між культурами. Узагальнюючи всю отриману в ході дослідження інформацію, яка широко охоплює особливості естетичного світогляду, можна зробити висновок, що естетичне світогляд - це інтегративний процес, у якому емоційне реагування поєднується з аналітико-синтетичною діяльністю свідомості, художнього мислення (Рудницька, 2005 с. 124-141).

Виходячи з мети дослідження формування естетичного світогляду в молодших школярів, необхідно дослідити, які чинники сприяють процесу естетичного виховання, а також, які цілеспрямовані педагогічні впливи та незрозумілі дії в навколишньому середовищі взаємодіють із внутрішніми характеристиками дітей. Перш за все, майбутній вчитель початкових класів повинен враховувати три можливі несприятливі фактори в дитинстві, які часто впливають на формування в учня неправильних уявлень про світ:

а) розпечених дітей (для такої дитини є нормою, що її бажання є законом і ставлять себе в центрі світу);

б) досконалість органів, погане самопочуття (у дітей з об'єктивними органічними недоліками відчуття недостатності буде більш вираженим, ніж у дітей без таких обмежень);

в) покинутих дітей (вони недооцінюють власні сили і перебільшують труднощі в життєвих ситуаціях).

Наступним кроком вчителя буде короткий розбір окремих фаз особистісного сприйняття світу в дитинстві, щоб переконатися, що вік молодшого школяра найбільш чутливий до формування естетичного світогляду, заснованого на певних якостях. універсального погляду на світ. Період молодшого шкільного віку характеризується змінами індивідуального життя, смислової спрямованості та естетичного сприйняття світу. Наприклад, В. Жуковський і Д. Пивоваров стверджували, що ідеологічні образи у дитини 6-8 років тривають близько 20-30 секунд. Ймовірно, що це пов'язано з життєвою потребою подумки підтримувати події, аналізувати їх роль у своєму житті. Отже, із вищесказаного випливає, що естетичне засвоєння дитиною світу значною мірою залежить від рівня її психічного розвитку, від її здатності обробляти предмети не тільки безпосередньо, а й умоглядно. (Жуковський, 1991, с. 147-154).

Проте естетичний світогляд не раз і назавжди чітко усвідомлюється і втілюється в естетично змістовні форми. Кожна особистість неодноразово змінює якість свого естетичного світогляду, що підтверджується віковими та психологічними особливостями процесу навчання у молодших школярів. Пропонуємо розглянути найбільш характерні риси естетичного світогляду, а саме: пізнавальну активність наймолодшого, його егоцентричну психічну позицію та його наслідування. Пізнавальна активність є однією з ознак здорової дитячої психіки. Цікавість найменшого постійно спрямована на пізнання навколишнього світу та формування власного образу цього світу. Експериментуючи та граючись, дитина намагається встановити причинно-наслідкові зв'язки, задаючи питання «Чому?», «Як?» або «Що?», що вкотре є підтвердженням того, що учень шукає знання. В. Мухіна, яка проводить своє дослідження, зазначає, що учень початкової школи, шукаючи відповіді на свої запитання, вирішує деякі проблеми та намагається зробити їх реальними. Але він не може, так би мовити, вирішити їх подумки. Дитина уявляє собі реальну ситуацію і діє відповідно до власної уяви. Вікова психологія визначає таке

мислення, як наочне, тобто таке, при якому вирішення проблем відбувається в результаті внутрішніх дій з образами (Мухіна, 1981, с. 124-127).

У перші роки школи образне мислення є основним видом мислення. Звичайно, учень вміє мислити логічно, але слід пам'ятати, що цей вік чутливий до навчання, перевага якого ґрунтується на ясності. На нашу думку, це егоцентрична психічна позиція учня в цьому віці, яка займає особливе місце у формуванні естетичного сприйняття світу. В. Мухіна так описує це явище: «Думка дитини на початку школи характеризується егоцентризмом, особливою психічною позицією через відсутність необхідних знань про правильне вирішення тих чи інших проблемних ситуацій. Відсутність системних знань, недостатня розвиненість понять призводить до того, що в мисленні дитини домінує логіка сприйняття. У початковій школі учень у своєму дусі може порівнювати окремі факти, об'єднувати їх у цілісний образ і формулювати для себе абстрактне знання, красномовне безпосередніх джерел (Мухіна, 1981, с. 79).

Мислення молодшого школяра від 6 до 7 років характеризується «центром» або сприйняттям світу речей та їх властивостей з можливої для дитини позиції – тієї, яку вона насправді займає. Спонтанну психічну позицію вчені визначають як егоцентризм.

Вчений Ж. Піаже визначає егоцентризм як фактор пізнання. За дослідженнями науковця, це набір передкритичних позицій і, отже, попередніх цілей у пізнанні речей, інших і самих себе. З одного боку, егоцентризм означає нерозуміння відносності світопізнання і координації думок. З іншого боку, це позиція приписувати речі і іншим якості свого власного «Я», власної точки зору. Спочатку термін егоцентризм пізнання не визначав гіпертрофію самосвідомості. Це на відміну від прямого звіту про об'єкти, де суб'єкт, ігноруючи власне «Я», не може навіть покинути «Я», щоб знайти своє місце у світі вільних відносин суб'єктивних зв'язків (Піаже, 1989, с. 113).

Ці особливості дитячого мислення Л. Виготський пояснює відсутністю спонтанних системних уявлень про дитину, недостатнім розвитком комунальних

відносин між ними. Дитина не сприймає протиріч, вона синкретична і замінює судження, замість того, щоб «зустрічати їх у унікальній структурі вищого поняття» (Виготський, 1987, с. 113). Саме тому, що він вважає, що над ним домінує логіка сприйняття, яке не знає протиріч, а не логіки думок. У висловлюваннях учня є суперечності, які виходять не від дитини, а від дорослого. Джерелом цих відмінностей є не егоцентризм дитячого мислення, компроміс між логікою букв і логікою дій, а особливий взаємозв'язок спільності між поняттями, які існують у мисленні думки від спонтанних понять. Не тому, що ці уявлення учнів про реальні об'єкти красномовніші, ніж уявлення дорослих, а також просочені автономною логікою художнього мислення, а тому, що вони в іншому звіті, ближчі й безпосередніші до об'єкта, ніж поняття дорослості. Дитина є єдиним рухом думки, описаної Ж. Піаже (Піаже, 1989, с. 340).

Таким чином, робимо висновок, що головна характеристика розумової діяльності молодшого школяра – позиція «центра», або егоцентрика – є прелюдією до ефективного розвитку естетичного сприйняття світу, чудовою психологічною базою. Такі якості «дитячого егоцентризму», як логічність сприйняття, що характеризується близьким, видимим і безпосереднім повідомленням про об'єкт спостереження; спонтанність і неосяжність розумової діяльності; характеристики логіки дитини (олюднення, наділеність розумом, моральна значущість предметів і явищ) - можуть стати незаперечними позитивними якостями і сприяти розвитку художньо-естетичної діяльності дитини.

За даними Г. Пустовіта, більше половини учнів 1-2 класів і майже половина 3-4 класів сприймають предмети, явища навколишнього середовища, характерні їм певні риси людини. Створення психолого-виховних ситуацій з «олюдненням» об'єкта (суб'єкта), явищ, визнання їх цінності спонукає учнів до критичного ставлення до власної діяльності, а отже – є ефективним способом формування естетичного сприйняття світу (Пустовіт, 2004, с.16).

Аналіз основних тенденцій вікових особливостей світогляду молодших

школярів свідчить про те, що його формування є не жорстко обумовленим процесом, а індивідуальним типологічним явищем, обумовленим різними внутрішніми та зовнішніми факторами. До внутрішніх джерел світогляду молодшого школяра належать:

1) прагнення зробити світ чистішим, «прозорішим»; формувати більш-менш загальний, завершений, несуперечливий образ зовнішнього світу (ця пізнавальна потреба в усвідомленні актуальна для учнів початкової школи, які просто прагнуть зрозуміти світ);

2) потреба учня у реалізації власного внутрішнього потенціалу (у тому числі і його уявлень про світ): дитині необхідно розкрити природу своєї сутності, смисли, які вона намагається перенести з внутрішньої життєвої площини в план зовнішнього життя; змінити середовище, в якому вона живе.

Таке розкриття сутності відбувається не само по собі, а в результаті вольового і поступового подолання зовнішніх і внутрішніх обмежень, з якими постійно стикається учень. Обмеження можуть спровокувати спроби їх подолання або пошук нових сфер застосування сили, де людина може бути найбільш успішною.

До зовнішніх джерел формування світогляду учня належать умови та можливості природного та соціокультурного середовища. Умови довкілля висувають певні вимоги до особистості, до її фізичних, інтелектуальних, соціальних та естетичних якостей. Наймолодший учень намагається або поважати умови навколишнього середовища, або змінювати їх. Навпаки, умови середовища повинні оптимально дозволяти багатогранно ідентифікувати особистість учня, орієнтуючись на розкриття можливостей її реалізації. Дитина і середовище є інтерактивними, що дає можливість учневі сформувати необхідне розуміння навколишнього світу і діяти в ньому для самоактуалізації. Так чи інакше активізується сприйняття учнями світу в різному віці. Таке оновлення може бути результатом глибокої рекомбінації всієї інформації, доступної індивіду, у відповідь на «виклик» реальності, що змінюється. Зміни, що

відбуваються як у дитини (наприклад, фізичний, інтелектуальний розвиток), так і в її оточенні, вимагають звичних закономірностей сприйняття світу, певної структурної перебудови свідомості. Цей процес по суті є тренувальним, що означає не тільки пристосування до зовнішніх умов, а й перетворення зовнішніх умов по відношенню до людської свідомості і вимагає значної активності учня у двох напрямках: зовнішньому і внутрішньому, що веде до гармонізації (динамічної рівноваги). Особистість – середовище. Тому робимо висновок, що сенс цього процесу полягає в зміні ментальної парадигми, що викликає зміни у сприйнятті навколишнього світу та прагненні до активної взаємодії з ним.

Зміна ментальної парадигми відбувається двома способами:

- як умова формування особистості (групи);
- в результаті цього процесу.

Динаміка світогляду веде до засвоєння та накопичення індивідуальних (групових) переживань відповідно до внутрішньої логіки свідомості, тобто прогресуюча рекомбінація, уподібнення до ментального рівня і з духом, соціальним, індивідуальним, універсальним (колективним, соціальним) досвідом, накопиченням знань і перетворенням їх у діяльність особистості чи групи. Життя в «обох напрямках» залишає за собою «інформаційний осад», який утворюється в результаті обробки різних інформаційних потоків. Значна частина інформації під час зміни парадигми зберігається, а решта - після того, як «живе», «відчуває», не отримавши підтвердження життєздатності, відкидається. В обох ментальних парадигмах проблеми пояснення навколишнього світу «вирішуються» на доступному для учня рівні (Іванченко, 2005, с. 248).

У школяра 7-11 років поки ще формується раціональна основа свідомості, особливу роль відіграють компоненти образного уявлення про світ. Рефлексія трохи розвинена, але вже виникає усвідомлення навколишнього світу і свого місця в ньому. Неналежний рівень фізичного та інтелектуального розвитку не дозволяє учню належним чином самореалізуватися (розширити поле самостійності, задовольнити певні бажання тощо). Він бачить старших дітей у

школі, порівнює себе з тими, які система оцінювання дозволяє йому ставитися до інших; все це посилює процес конкуренції. Таким чином, об'єктивно виникає конфлікт між появою усвідомлення меж власних можливостей і неможливістю подолати цю ситуацію найближчим часом. Порівняння стосується наслідування, але порівняння не обов'язково веде до наслідування. Можливо, результатом порівняння стане підтвердження власних індивідуальних проявів. Важливим чинником формування естетичного світогляду під час навчання учнів навчальних закладів, особливо молодшої, є наслідування. Учителі, однолітки чи старші учні стають прикладом для наслідування в школі. Поза школою це можуть бути спортсмени, герої книг і фільмів, бізнесмени, політики, художники та інші. Почуття невпевненості можна компенсувати наслідуванням. Тому необхідно, щоб люди, які є справді авторитетними для сучасних учнів, взаємодіяли з навчальним середовищем. Нездатність молодшого школяра швидко досягти бажаного результату може розглядатися як болюча. Це почуття може призвести до двох ситуацій: або воно зблизить його, сповільнить його розвиток, або, навпаки, підштовхне до подолання перешкод. Вибір поведінки студента може залежати від їхньої самооцінки. Подолання протиріччя можливе в бік компенсаторного потенціалу свідомості через ірраціональний і образний світогляд, що відбувається в поступовому наростанні рефлексивних процесів по суті недиференційного сприйняття світу, що, в свою чергу, послаблює відчуття неможливості.

Науковиця Н. Власова слушно зазначає, що естетичне сприйняття світу студентами вищих навчальних закладів базується на певному рівні загальнолюдського світогляду, який насамперед базується на моральних якостях особистості. Провідні психологи вважають, що вік від 6 до 8 років має вирішальне значення для морального розвитку школярів. Це період, коли закладається основа моральної поведінки та ставлення. Формування в учнів повноцінної моральної поведінки передбачає декілька з наступних передумов:

- по-перше, це знання та розуміння моральних вимог молодшого школяра, тобто що таке «добре», а що «погано». Ці поняття є основою для оцінки вчинків у зв'язку з їх відношенням до вимог моралі - інших і самого себе. Оцінка передбачає не тільки знання того, як оцінити явище, а й такий суб'єктивний момент, як ставлення до того, що оцінюється.
- по-друге, існує розбіжність між знанням конкретних норм і власним ставленням учня початкової школи до того, як їх виконувати. Тому потрібно стимулювати та заохочувати молодших школярів до усвідомлення правильної моральної оцінки інших. Ці фактори вимагають формування в школяра їх власного негативного ставлення до фактів порушення норм і такого ж особистого схвалення фактів безкорисного виконання цих же норм. Деякі науковці вважають, що здійснення певних внесків у вирішення цієї задачі робить мистецтво слова (література) і мистецтво образів (живопис), у творах яких показано протиборство між добром і злом, між позитивними й негативними персонажами (Лернер, 1975, с. 108-114).

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна дійти до узагальненого висновку про те, що моральне, ціннісне ставлення до людини є фундаментом для формування в учнів початкової школи емоційного та ціннісного й естетичного сприймання природи, мистецтва, праці, своєї діяльності тощо.

Проведенні дослідження провідних науковців, педагогів, психологів та філософів стимулюють нас вважати, що під естетичним світосприйманням школярів слід розуміти здатність учня розпізнавати естетичну цінність об'єктів (предметів) та явищ навколишнього середовища, що супроводжується асоціативно-цілісним переживанням дійсності з подальшим відтворенням її в естетичній діяльності (див. Додаток А).

Висновки до розділу 1

Відповідно до проблеми нашого дослідження в першому розділі ми проаналізували такі поняття: «естетика», «естетичне світосприймання».

Аналізуючи категоріальний апарат, ми з'ясували сутність поняття «естетичний світогляд», під яким розуміється інтегральна якість особистості, яка є обов'язковою складовою світогляду і включає цілісність відносно стійких образів мислення, естетичне чуття, здібності до естетичної діяльності, до бачення світу, властивого індивіду чи етнокультурним та соціокультурним групам.

Термін «естетичне світосприймання» є предметом дослідження різних наук. У цьому контексті важливо звернути увагу на наступне:

а) дослідження психологічного аспекту поняття «естетичне світосприймання» підтверджують наукову тезу про те, що сутнісною потребою людини є потреба в цілісному образі світу, створення якого забезпечується чуттєвою (естетичною) здатністю відповідної особи;

б) естетичний світогляд як виховна категорія є інтегративним поняттям, яке є засобом опису та розуміння соціальних, особистісних, освітніх, культурно-історичних явищ. Він характеризується багаторівневою структурою, що відображає соціотипологічне, індивідуальне у сприйнятті зовнішнього і внутрішнього світу людини, що виявляється в різних формах і засобах.

Аналіз сучасних вітчизняних та зарубіжних досліджень щодо формування естетичного світогляду в учнів початкової школи дозволяє охарактеризувати напрями підготовки майбутнього вчителя до формування естетичного світогляду як інтегральної якості вчителя, що включає розуміння цілісного образу світу, естетичної сутності вчителя, його об'єкти, психологічні, виховні, культурологічні методи та знання, уміння, художні та професійні здібності; установки та мотиви формування естетичного світогляду; наявність потреби в естетичному сприйнятті світу, тобто тих індивідуальних якостей і здібностей

учителя, які сприяють успішному формуванню в учнів початкової школи естетичного світогляду за допомогою різних засобів.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми виявили, що світогляд – це складний процес, результатом якого є формування у свідомості особистості багатовимірного образу світу. Світосприймання – це чуттєвий і цілісний погляд особистості на навколишній світ і визначає її стосунки з ним. На нашу думку, естетичне світосприйняття є важливою складовою цілісного світогляду, найвищого рівня чуттєвого сприйняття, усвідомлення людиною краси навколишнього світу, краси творів мистецтва.

Вивчення особливих умов світосприйняття молодшими школярами дозволило зробити висновок, що естетичне сприйняття світу вихованця значною мірою залежить від рівня його психічного розвитку. Навчальне середовище об'єктивно впливає на процес формування естетичного світогляду учнів. Важливе значення для формування естетичного світогляду дитини має саме наслідування.

Естетичне сприйняття світу в молодших школярів базується на рівні загальнолюдського світогляду, який базується переважно на моральних якостях особистості і є не перманентним детермінованим процесом, а індивідуальним типологічним явищем, обумовленим різними факторами. зовнішній. Мистецтво є одним із чинників формування естетичного світогляду в молодшому шкільному віці. Його сприйняття є одним із способів пізнання дійсності та самопізнання, що стає можливим лише за умови врахування індивідуальних особливостей дитини, які впливають на її сприйняття навколишнього світу.

Таким чином, у дослідженнях видатних педагогів та психологів, методичне та теоретичне обґрунтування процесу формування естетичного світогляду в молодших школярів стало науковою основою вивчення стану проблеми в шкільній практиці сучасної освіти.

РОЗДІЛ 2.

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОСПРИЙМАННЯ У МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА.

2.1. Констатувальне дослідження стану сформованості естетичного світосприймання в молодшого школяра в освітньому процесі.

Проблема формування естетичних уявлень про навколишній світ у молодших школярів в освітньому процесі висуває необхідність визначити критерії та рівні їх сформованості з погляду суб'єкт-об'єктної та суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Розробка критеріїв і рівнів сформованості естетичних уявлень про навколишній світ у молодших школярів в освітньому процесі передбачає створення діагностичної моделі, що включає критерії, показники та їх смислові одиниці; систему завдань, що становлять колективні творчі відносини естетичної спрямованості; методи педагогічних досліджень; рівні сформованості та статистичну обробку експериментальних даних.

В процесі дослідно-експериментальної роботи ми розробили наступні цілі та завдання - виявити рівень сформованості естетичного світосприймання світогляду особистості майбутнього фахівця.

Етап педагогічного експерименту включив констатувальний характер, а сама дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2020–2021 рр. У констатувальному етапі педагогічного експерименту брали участь молодші школярі Чернівецького ЗЗСО №28 Чернівецької міської ради та вчителі, слухачі курсів підвищення кваліфікації. У ході експерименту нами вирішувалися такі задачі дослідження:

1. Охарактеризувати критерії сформованості естетичних уявлень про світ у молодших школярів та критерії їхньої готовності до освітнього процесу.
2. Виявити рівні сформованості естетичних уявлень про навколишній світ

у молодших школярів та рівні їхньої готовності до освітнього процесу.

3. Виокремити особливості, що сприяють формуванню естетичних уявлень про навколишній світ у молодших школярів в освітньому процесі.

У ході нашого дослідження ми використали такі методи: анкетування, спостереження.

До експерименту, метою якого було виявлення стану сформованості естетичного світосприймання в молодшого школяра в освітньому процесі в молодших школярів, було задіяно 36 учнів та 20 учителів.

Проведене нами дослідження дозволило визначити *критерії сформованості* естетичних уявлень про навколишній світ у молодших школярів в освітньому процесі, критерії готовності учнів початкової школи до освітнього процесу, а також відповідні їм показники та їх смислові одиниці. Критерій - ознака, на підставі якої проводиться оцінка, визначення чи класифікація чогось; мірило оцінки.

У нашому дослідженні це ознака, завдяки якому відбувається розвиток певних естетичних якостей особистості школяра, формування його естетичних уявлень про навколишній світ та формування готовності молодших школярів до освітнього процесу. У ході дослідження нами було виділено дві групи критеріїв:

I група – критерії сформованості естетичних уявлень про навколишній світ у молодших школярів. До них ми віднесли повноту, глибину засвоєння знань про естетичне у виразних об'єктах навколишнього світу, емоційність, креативність, рефлексивність.

II група – критерії готовності молодших школярів до освітнього процесу. До цієї групи увійшли критерії емоційність, креативність, комунікативність, рефлексивність.

У нашому дослідженні видається доцільним вибір цих критеріїв, оскільки вони дозволяють не тільки фіксувати зміни окремих естетичних компонентів у суб'єкті та об'єкті, а також у їх взаємодії, а й виявити рівні сформованих естетичних уявлень молодших школярів про навколишній світ, а також рівні їх

готовності до освітнього процесу.

Повнота засвоєння знань про естетичне у виразних об'єктах навколишнього світу - це кількість виразних об'єктів навколишнього світу, що виділяються, їх властивостей і встановлених зв'язків, які виникають у уявленнях дитини як естетично і виразно значущі.

Глибина засвоєння знань про естетичне у виразних об'єктах навколишнього світу – це:

- виділення сукупності естетичних ознак;
- знаходження безлічі об'єктів, що задаються цими ознаками;
- виділення коштів естетичної виразності молодшими школярами і під час творчих завдань у процесі колективної творчої діяльності різних форм її організації як у етапі індивідуального, і на етапах групового і колективного її виконання.

Емоційність - інтенсивність емоцій, почуттів, що характеризує особистісне ставлення дитини до виразних об'єктів навколишнього світу: природи та соціуму.

Емоційність характеризується її зовнішнім проявом:

- експресивністю в жестах, міміці та ін.;
- рухової активності;
- емоційним станом: радістю, спокоєм, тривогою, байдужістю, нетерпінням тощо.

Її внутрішнім проявом: емпатією – співпереживанням, співчуттям; емоційно-оцінними судженнями. Крім того, цей критерій проявляється у самовідчутті дитини в процесі колективної творчої діяльності, що показує ступінь її комфортності в колективі та ступінь захоплення дитини освітнім процесом.

Упродовж констатувального етапу експерименту ми здійснили такі види діяльності: зібрали дані про потреби та художні інтереси учнів, виявили прагнення молодших школярів до естетично забарвленої діяльності, як наслідку

їх естетичного світосприймання; дослідили рівень естетичного світосприймання опитаних респондентів.

Перша складова констатувального етапності в педагогічному експерименті полягала в тому, щоб з'ясувати, яке місце вчителів початкової школи відводиться формування естетичного світосприймання особистостей під час проведення уроку.

Для того, щоб проаналізувати характер естетичного світосприймання особистості, ми розробили анкету для вчителів початкової школи. Серед запропонованих запитань були:

«Що Ви розумієте під формуванням естетичного світосприймання?». Учасниками опитування формування естетичного світосприймання розумілося, як: «розвиток естетичного смаку» – 35 %; «уміти бачити, чути прекрасне в оточенні» – 36,4 %; «залучати дітей до естетичних взаємовідносин»- 10,9 %. Хоча, 7% респондентів відчували труднощі у формулюванні відповідей.

Аналіз відповідей на запитання «Які знання необхідні учням для формування в них естетичного світосприймання?» висловилися про знання законів краси і дизайну. Учасники опитування на питання про особливості формування естетичного світосприймання в найширшому аспекті підтвердили, що формування естетичного світосприймання у вихованців повинно здійснюватися не тільки через навчання предметів естетичного циклу, але й через усі освітні галузі та навчальні предмети, згідно Державного стандарту.

Проаналізувавши відповідей респондентів на питання: «Участь в яких видах діяльності впливатиме на формування естетичного світосприймання учнів?», ми одержали наступні відповіді: уроки мистецтва, уроки літературного читання, заходи дитячого дозвілля, освітнє середовище, участь у конкурсах різних видів творчості (художньої, музичної, театральної тощо).

Під час проведення дослідження ми прийняли за необхідне дізнатися думок респондентів опитування про те, чи вважають вони себе суб'єктами, котрі безпосередньо та активно впливають на формування естетичного

світосприймання особистості учня початкових класів? (варіанти відповіді – «Так», «Ні»). Відповідь позитивну надали 85% респондентів, а «ні»- 15%.

Отже, результати проведеного експериментального дослідження засвідчили, що учителям початкових класів властиве цілісне уявлення про особливості формування естетичного світосприймання в учнів.

Друга складова констатувального етапу експерименту полягала в тому, щоб виявити засіб формування естетичного світосприймання. На запитання анкети «Яким видам мистецтва надаєш перевагу?» в КГ – 51,4 %, в ЕГ – 49 % опитуваних на перше місце поставили музику; в КГ – 36,9 %, в ЕГ – 32,7 % надали перевагу анімації. Під час опитування й бесід було виявлено цікавий факт: діти виявлено інтереси до таких форм у проведенні дозвілля, як відвідування кінотеатру, що в недавню було витіснено домашнім переглядом. У КГ – 10,3 %, і в ЕГ – 11,5 % респондентів надали перевагу живопису. Найменшій кількості набрав такий вид мистецтва як літературне читання (КГ – 3,1 %, ЕГ – 4,2 %) і театральне мистецтво (КГ – 4,3 %, ЕГ – 2,6 %) (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1

**Вибір засобу формування естетичного світосприймання
в молодших школярів**

Засіб	Контрольні групи		Експериментальні групи	
	(%)	кількість	(%)	кількість
Літературне читання	3,1	5	4,2	4
Музика	51	48	49	52
Анімація	36, 9	31	32,7	33
Театр	4,3	5	2,6	3
Живопис	10,3	7	11,5	8

Отримані результати стверджують, за останні роки дуже змінилися прерогативи учнів. Наприклад, якщо в 70-х роках ХХ століття найбільшої популярності набирав художня література, то пріоритети сьогодення в цій галузі вже належать музичному мистецтву й кіномистецтву, анімації.

Отже, аналіз та осмислення основних теоретичних положень дослідження, що становлять основу формування естетичних уявлень про навколишній світ у молодших школярів у освітній діяльності, дозволив обґрунтувати та реалізувати такі особливості, що підвищують ефективність заявленого процесу: створення особливого естетичного виховно-освітнього середовища у початковій школі; спрямованих на осмислення естетичного у навколишньому світі; ознайомлення учнів з літературними творами та їх драматизацією; здійснення рефлексії кожному етапі колективного творчої справи.

2.2.Особливості формування естетичного світосприймання у молодшого школяра в освітньому процесі.

Ідеї естетичного виховання зародилися за часів Платона та Арістотеля. На думку Арістотеля - естетика була частиною філософії та служила створенню спільного погляду на світ, торкаючись проблем краси природи та мистецтва. Платон вважав, що естетика торкалася питань державного контролю над мистецтвом та ролі естетики у вихованні людини, а, на думку Сократа, естетика близько стикалася з етикою, інакше кажучи, мораллю та моральністю .

Відповідно до Г.М. Кожнаспірова, естетичне виховання розглядається як розвиток та поліпшення в людині здатності до правильного розуміння, оцінки та створення красивого в житті та мистецтві, активної участі в творчості, творення за законами краси.

У всіх випадках йдеться про те, що естетичне виховання має розвивати і вдосконалювати в людині вміння відчувати прекрасне мистецтво і в житті, точно розуміти і оцінювати його.

Естетичне виховання є лише певною стороною всіх інших форм виховної діяльності. Естетичне виховання не є самостійною формою виховання, тому що

у нього немає свого особливого предмета, адже естетичні цінності не утворюють якоїсь локальної предметної сфери, але виникають у ході освоєння людиною всього чуттєвого сприймається світу. Водночас жодна форма виховної діяльності не є повноцінною, не досягає великого результату, якщо вона не включає компонент естетичного виховання.

У ході розвитку світової естетичної думки явно виявляються прямі контакти естетичного виховання з педагогікою естетичне виховання - це один із напрямів педагогіки, де педагогіка займається вивченням різноманітних певних форм та способів естетичного виховання, а естетика ж у свою чергу розробляє загальні принципи естетичного виховання, по суті, будучи його філософією.

Іншими словами, естетика дає стратегію естетичного виховання, а педагогіка - його тактику у кожній конкретній сфері: у побуті, праці, спорті, у сприйнятті мистецтва в умовах дошкільного та шкільного виховання.

Естетичні інтереси формують естетичні потреби;

- естетичні потреби, постійна потреба у спілкуванні з естетичними цінностями, що викликають глибокі переживання;
- естетичні уподобання, це сформована у свідомості людини система критеріїв оцінки та осмислення естетично значущих явищ насправді;
- естетичний ідеал, є суб'єктивним розумінням естетичного розвитку, набуває гідності краси, коли він висловлює справді прекрасне, його естетичну значимість.

Естетична вихованість є метою та результатом естетичного виховання, і може розглядатися як якісний показник естетичного виховання дитини, і яка є складовою її духовної культури.

Щодо молодшого шкільного віку, поняття «естетична вихованість» у педагогічних дослідженнях є єдністю естетичних почуттів, уявлень дитини про прекрасне і потворне, естетичних знань, його ціннісних орієнтацій та проявів їх у естетичній діяльності та у його поведінці.

Емоційно-спонукальна сфера естетичної вихованості дітей молодшого шкільного віку пов'язана з умінням емоційно переживати та відчувати красу навколишнього світу, і проявляється в емоціях, почуттях, переживаннях.

Здатність до творчої естетичної діяльності (формування творчих здібностей) відноситься до діяльнісної сфери. Всі частини естетичного виховання людини, у тому числі інтереси та потреби, утворюються насамперед у процесі естетичної діяльності, на цьому на підставі з'являється потреба активного включення до неї дітей молодшого шкільного віку.

Зустрічаючись з естетичними явищами життя та мистецтва, дитина, у будь-якому разі, естетично розвивається. Однак при цьому естетична основа предметів дитиною не розуміється, а розвиток часто обумовлено прагненням до розваги, і без втручання ззовні у дитини можуть скластися невірні уявлення про життя, цінності та ідеали.

Важливе значення в естетичному вихованні дитини відіграє особиста приклад батьків. Дуже добре, якщо є з кого брати приклад у сім'ї, якщо дорослі зацікавлені у естетичному вихованні дитини.

Молодший шкільний вік найбільше підходить для естетичного виховання, де значної ролі виконує педагог. Завдяки естетичному вихованню у молодшому шкільному віці створюються необхідні передумови для формування світогляду (поглядів, принципів, цінностей, ідеалів, і переконань молодших школярів. Швидкість, чутливість до всього яскравого, нового, незвичайного викликає у дітей емоційний відгук (ступінь чутливості, сприйняття). Почуття краси в явищах природи, творів мистецтва, музичних шедеврів людства, майстерність артистів театрального та балетного мистецтва формують у дитині особливі емоційні переживання, що утворюють безпосередній інтерес до життя, посилюють допитливість, розвивають мислення, пам'ять, волю та в результаті формують естетичний смак.

Таким чином, з вищевикладеного можна зробити висновок, що естетичне виховання загалом, а формування естетичного світосприйняття молодших школярів, зокрема, це педагогічна діяльність, що сприяє:

- -передачі провідних естетичних знань
- розвитку здібностей емоційно-чуттєвого сприйняття та естетичної оцінки
- накопичення досвіду емоційно-чуттєвих переживань;
- формування естетичних інтересів, елементарних умінь та навичок предметної творчої діяльності естетичної спрямованості.

Також, вони є, в свою чергу є основною психологічною основою для творчості та креативності (здатність мислити нестандартно).

Головна мета формування естетичного світосприйняття молодших школярів молодшого шкільного віку полягає в тому, щоб сформувати в дитині естетичну вихованість, що включає такі *компоненти*:

- когнітивний (пізнавальний) компонент (естетичні поняття, знання, потреб, суджень, переваг);
- емоційно-спонукальний компонент (естетичні переживання, емоції та почуття, естетичне сприйняття (емпатія), емоційна виразність мистецтва, емоційність (оцінювання);
- діяльнісний компонент (вміння та навички естетичної діяльності, творчу активність, формування творчих здібностей).

Основним завданням формування естетичного світосприйняття молодших школярів дітей молодшої школи є формування гармонійно-розвиненої людини і спрямовані на те, щоб:

- формувати в дітей віком естетичну сприйнятливність, вміння бачити і відчувати явища навколишнього світу та мистецтва, а також естетично їх оцінювати, виходячи не лише зі свого власного сприйняття, а й бачити цю дійсність очима іншого;
- поповнювати існуючий досвід дітей естетичними враженнями;

- розвивати в дітей віком сенсорну вихованість (формування уявлень про зовнішні властивості предметів: їх форму, колір, величину, становищі в просторі, а також запах, смак і т. п.), емпатію, розвивати естетичний смак;
- привчати дітей до етичних оцінок та правильних, обґрунтованих суджень;
- збагачувати емоційну сферу дітей, викликати у них естетичні почуття та переживання (насолюда, задоволення, радість від спілкування з прекрасним, природою та витворами мистецтва, захоплення та ін.), домагаючись природної реакції на красу природи, витвори мистецтва або навколишнє оточення;
- розвивати та вдосконалювати творчі здібності (можливості) та навички.

Усі частини формування естетичного світосприйняття молодших школярів безпосередньо взаємопов'язані один з одним, адже від того, який естетичний ідеал сформується в голові дитини залежить, як вона ставиться до твору мистецтва, яким способом і за якими критеріями його оцінювати, чи співпереживатиме він автору твору, його героям і все це свідчитиме про його естетичний смак.

При організації процесу формування естетичного світосприйняття ми повною мірою використовували результати констатувального експерименту. Розробляючи особливості формування естетичного світосприйняття в освітньому процесі, ми враховували критерії та рівні сформованості естетичних уявлень про навколишній світ у молодших школярів.

Основна особливість - створення особливої естетичної виховно-освітнього середовища у початковій школі у тому, що позитивний ефект естетичної освіти та виховання досягається лише тому випадку, якщо виховуваний не просто зіштовхується іноді з тими чи іншими естетичними явищами, художніми ідеями та образами, фрагментами освітнього процесу, але виявляється зануреним у певне середовище, що забезпечує комплексний вплив на всі сфери чуттєвого світосприйняття та світогляду людини.

Технологія реалізації цієї особливості дозволила теоретично обґрунтувати

та практично визначити значущість впливу естетичного виховно-освітнього середовища на формування естетичних уявлень про навколишній світ в освітньому процесі молодшого школяра.

У процесі організації, ми встановили, що освітній простір початкової школи, як важливого середовища становлення особистості, обов'язково включає:

- естетичний характер (екстер'єр, інтер'єр тощо);
- духовні чинники (вічні істини та образи мистецтва, ідеї гармонії, краси тощо), колективну творчу діяльність (творчість дітей та дорослих, самодіяльність, активність тощо);
- відносини: середовище спілкування (вчитель-учень-сім'я-друзі і т.д.);
- якості особистості педагога та вихованця: система відносин (до людини, до праці, до мистецтва, до навчання, до природи, до творчості тощо).

Вчитель і учні можуть, як сприймати естетичне середовище, так і створювати його. Ми переконалися, що естетичне виховно-освітнє середовище створює оптимальні умови для освітнього процесу молодших школярів, їх успішної соціалізації через діалог усіх поглядів, що виникають; повага до дитини, її унікальної позиції у світі.

Таким чином, ця особливість була нами виокремлена і впроваджена у практику школи з метою підвищення ефективності формування естетичних уявлень про навколишній світ у колективній творчій діяльності молодших школярів. Вона заснована на взаємодії та взаємовпливі естетичного та виховно-освітнього компонентів середовища, що забезпечує комплексний та всеосяжний характер її впливу на людину та складається з низки взаємопов'язаних компонентів.

Пізнавальна діяльність дітей молодшого шкільного віку розглядається як сильна і важлива властивість, що нескінченно змінюється. Дитини, зосереджена

на розуміння змісту діяльності та досягнення значного йому кінцевого результату.

Виховна система додаткової освіти має соціокультурну спрямованість, індивідуальну сутність діяльності, яка створює інтерес дитини в естетичному сприйнятті світу, усвідомлення самого себе у цьому світі. Знання, почуття, вміння дитини змінюється у результаті опанування існуючих естетичних цінностей та творчого процесу створення нового, що у свою чергу сприяє його психологічного формування та розвитку його індивідуальності.

Відкрита соціально-виховна система установ додаткової освіти допомагає формуванню своєрідного психолого-педагогічного простору, в якому здійснюється спільна діяльність педагога та учня.

Основною формою прояву внутрішніх, індивідуальних якостей дітей молодшого шкільного віку є його діяльність, яка стає засобом розвитку індивідуальності дитини, через формування поглядів, суджень, оцінок, навичок поведінки. У різнобічній діяльності відбувається накопичення досвіду, знайомство дитини з естетичними, матеріальними, духовними, історичними цінностями, засвоєння наукових знань та відповідних умінь, необхідні йому створення індивідуальних цінностей. Із цього слід, що у процесі освіти дитина як освоює існуючий досвід (норми, цінності, установки, зразки поведінки, способи діяльності), але й виступає як суб'єкт, що його створює.

Варто зазначити, що формування естетичного світосприйняття - один з головних засобів розвитку духовно-моральної, культурної людини на основі естетичних цінностей, здатного розуміти їх через створення нових, оригінальних, суб'єктивно значущих образів (у танці, малюнку, ліпленні, аплікації та особливо літературі).

Розвитку елементарних навичок акторської майстерності в учнів початкових класів на уроках літературного та позакласного читання сприятиме синтез педагогічної та психокорекційної роботи з елементами театралізації над казками. Слушну думку щодо використання елементів чи фрагментів

театрального мистецтва на уроках в початкових класах висловлює О.Я. Савченко. Так, використання інсценізації прочитаного, відмічає автор, є хорошим засобом розвитку комунікативних умінь.

взаємодії дітей у групі, але «на уроках літературного читання немає часу для постановки п'єс, це можливе у процесі позакласного читання або у драматичному гуртку. Однак на уроці можна розігрувати певні епізоди, до яких учні готуються вдома, у групі продовженого дня». Ознайомлення молодших школярів з українською народною казкою радимо проводити, формуючи в учнів моральні знання, почуття, переконання, побувавши в ролі тих чи інших казкових героїв. Важливі аспекти – поетапне введення учнів у казковий світ та вправління у виборі моральної дії. Планування та опрацювання обраної казки рекомендуємо здійснювати за двома етапами роботи: I етап – педагогічна робота, II етап – психокорекційна робота. I етап – педагогічна робота 1. Прогнозований моральний урок. 2. Читання (розповідання) казки учнями. 3. Бесіда за змістом казки. 4. Виховання добрих почуттів. 5. Мовна розминка. 6. Розвиток мислення. 7. Розвиток уяви. 8. Вправи для релаксації. II етап – психокорекційна робота 1. Розподіл ролей казки. 2. Театралізація фрагмента казки. 3. Психокорекція. 4. Психогімнастика. 5. Творче домашнє завдання. Розробку план-конспекту за запропонованою методикою пропонуємо в Додатку Ж. Базовим компонентом, який є нормативним документом, визнано, що театралізована діяльність – це специфічний вид дитячої активності, один із найулюбленіших видів творчості. Діти охоче включаються в театралізовану діяльність, спонукувані літературними, ігровими, особистісними мотивами. Маленька вистава – це перша елементарна перехідна форма від гри до мистецтва, перша елементарна форма синтезу мистецтв, яка доступна всім дітям. Театралізована вистава передбачає поєднання рухів, співу, художнього слова, міміки, пантоміми, та при цьому всі вони підлягають головному завданню – створенню художнього образу. Об'єднання кількох видів мистецтва забезпечує унікальні можливості для художнього розвитку дітей. Сприймання театральної вистави допомагає

виховати різні почуття дітей, розуміння специфіки однієї з форм пізнання дійсності. Театр для дітей – це школа емоційної культури та людського спілкування. Театралізована діяльність, яка є імпровізаційною, виступає як активний, індивідуальний, творчий процес і об'єднує різні за характером творчі принципи – продуктивний (створення сюжетів чи інтерпретація запропонованих), виконавчий (програвання сюжету) та оформлювальний (підготовка декорацій, костюмів тощо). До цього синтезу додаються вміння дитини сприймати специфічне сценічне мистецтво. Лише такий синтез створює умови для розвитку та вдосконалення емоційної сфери і творчості дітей. Але в реальному житті він, як правило, порушується. Простежується дефіцит спілкування дітей з професійним театром, у дітей бракує досвіду сприймання театрального мистецтва. Залучення до театру не має масового характеру, і переважна частина дітей залишається поза цим видом мистецтва багато років. Це відбувається як з об'єктивних (театрів у невеликих містах і сільській місцевості немає), так і з суб'єктивних (недооцінка дорослими потреби ознайомлення з цим видом мистецтва) причин. Безсистемність і побіжне ознайомлення з театром у навчальних закладах, а також у сім'ї формує в дітей «ілюзію знання» цього виду мистецтва та уявлення про доступність сприймання сценічно оформленого твору без спеціальної підготовки і, як наслідок, – наступне відторгнення видів мистецтва, сприймання яких потребує володіння їх специфічною мовою. Примітивність, недосконалість театралізованих ігор дітей можуть спричинити - недостатність у дітей умінь імпровізувати; - невміння природно поводити себе на сцені; - нездатність використовувати різні засоби виразності для створення образу тощо. Виникає суперечність: з одного боку, значення театру в емоційному і творчому розвитку дитини загальновизнане, з іншого – дефіцит театрального мистецтва в житті дітей. Подолати ці суперечності можна в разі забезпечення синтезу театралізованої діяльності – ознайомлення з театром як видом мистецтва і організації власної театральної-ігрової діяльності дітей. У процесі театральної-ігрової діяльності всі діти знають, кого і що вони будуть зображати, але не всі

знають, як треба це робити. Театралізована гра матиме розвивальний ефект тоді, коли рівень її сформованості відповідатиме необхідному для розвитку театралізованої гри: -прийняття дітьми уявленої ситуації; - розвитку сюжету; - використання засобів виразності. Театралізовані заняття мають виконувати водночас пізнавальну, виховну та розвивальну функції і не полягати лише в підготовці виступів дітей. Їх зміст, форми і методи проведення мають сприяти досягненню трьох головних цілей:) розвитку мови та навичок театральновиконавської діяльності;) створенню атмосфери творчості;) соціально-емоційному розвитку дітей. Педагог має не лише виразно читати або розповідати, вміти дивитись та бачити, слухати і чути, а й бути готовим до будь-якого «перевтілення», тобто опанувати основами акторської майстерності та навичками режисури (М. Маханьова). Гра «у театр» дітей молодшого шкільного віку посідає провідне місце серед різних видів дитячих ігор. Під час ігор формується здатність дитини сприймати театральну умовність, створюються сприятливі умови для зародження «чуття театру». Спираючись на свої дитячі спогади, К. С. Станіславський відзначив, що саме у процесі раннього спілкування з театром «у дітей розкриваються тайники їх творчої сили (інстинкту або дару)». Великий режисер не лише розумів значення для дитини театральних спілкувань, а й наголошував на загальноестетичній ролі цього виду мистецтва. Театралізовані ігри у психолого-педагогічних дослідженнях трактуються у двох значеннях: як вид діяльності і як засіб розвитку. За Л.С. Виготським, театралізована гра визначається як драматизація, за Є. Л. Трусовою – як «театралізована ігрова творчість», Д. Б. Ельконін вважає театралізовані ігри близькими до мистецтва. Враховуючи різні точки зору науковців Д. Б. Ельконіна,

Й. Хейзинга на гру загалом і театралізовану гру зокрема, можна дати таке визначення (за І. Г. Вечкановою): «Театралізована гра – це діяльність, що моделює біосоціальні стосунки, зовні підлеглі сюжету сценарію у визначених часових і просторових характеристиках; у цій діяльності прийняття образу опредметнене (переодяганням або лялькою) і виражається різноманітними

символічними засобами (мімікою і пантомімою, графікою, мовленням, співами тощо). Значення театралізованих ігор і театралізованої діяльності для молодшого школяра Як вважають сучасні авторитетні дослідники, мистецтвознавці, педагоги (О. Антипіна, Л. Артемова, Г. Михайлова, М. Маньова, Е. Чурилова та ін.), можливості театралізованих ігор такі:

- беручи участь у театралізованій діяльності, діти ознайомлюються з навколишнім світом, а вміло поставлені педагогом питання спонукають учнів думати, аналізувати, робити висновки та узагальнення;

- з розумовим розвитком тісно пов'язана досконалість мовлення. Під час роботи над виразністю слів персонажів активізується словник дитини, вдосконалюється звукова культура мовлення, його інтонаційний лад. Виконуючи роль, дитина зрозуміло, чітко промовляє текст; оволодіває літературною мовою. У неї поліпшується діалогічне мовлення, його граматична будова;

- театралізовані ігри мають величезне значення для фізичного стану дитини, бо в процесі цих ігор активізуються всі життєдайні процеси;

- зміст театралізованих ігор має моральне спрямування: це доброта, дружба, чесність, сміливість тощо.

Часто-густо у театралізованих іграх дитина перевтілюється в найулюбленіший і, як правило, позитивний образ, водночас набуваючи властиві цьому образу риси;

- театралізована діяльність є джерелом розвитку почуттів, глибоких переживань дитини, залучає їх до духовних цінностей;

- театралізовані ігри розвивають емоційну сферу дитини, змушують її співчувати персонажам, співпереживати події, які розігруються у виставі;

- театралізовані ігри – це важливий засіб розвитку в дітей емпатії, тобто здатності розпізнавати емоційний стан людини за мімікою, жестами, інтонацією; вміння ставити себе на її місце в різних ситуаціях, знаходити адекватні засоби сприяння;

- театралізована діяльність дає змогу формувати досвід соціальних навичок поведінки завдяки тому, що літературні твори, казки для дітей мають моральну спрямованість (дружба, доброта, чесність, сміливість та ін.).

Саме здатність дитини до ідентифікації з образом, який сподобався, допомагає педагогам через театралізовану діяльність справляти позитивний вплив на юних глядачів;

- театралізована діяльність допомагає дитині розв'язувати проблемні ситуації опосередковано, від імені якогось персонажа. Це дає змогу побороти боязкість, невпевненість у собі, сором'язливість. Розвитку впевненості в собі та соціальних навичок поведінки сприяє така організація театралізованої діяльності дітей, коли кожна дитина має нагоду проявити себе в будь-якій ролі; сором'язливим, невпевненим у собі дітям допомагає зняти нервові напруження, подолати сумніви щодо себе, повірити у власні сили; невгамовним та неорганізованим – навчитися витримки;

- театралізовані ігри мають психологічний вплив на формування психологічного стану дитини.

Отже, театралізовані ігри допомагають формуванню естетичного світосприйняття молодшого школяра.

Для здійснення формування естетичного світосприйняття застосовуються різні методи та форми. Під формами виховання розуміється зовнішній вираз цього процесу, саме вибір методу виховання. Форми формування естетичного світосприйняття можна поділити на масові (основні), додаткові та форми художньо-естетичного виховання (індивідуальна діяльність із засвоєння досвіду поколінь, спрямованої на розвиток).

Під масовими (колективною, груповою) формами формування естетичного світосприйняття розглядаються ті заходи, які здійснюються без попередньої діагностики рівня естетичної вихованості молодших школярів та наявності спеціальних знань та навичок не обов'язково так як, їх завданням є охоплення найбільшої кількості дітей.

До масових форм формування естетичного світосприйняття належать: тематичні театралізована вистава (концерти), проведення свят (у школі, у будинку творчості, у клубі тощо), конкурсів (плакату, малюнка на асфальті), оглядів та переглядів, вікторин, виставок дитячої творчості. Разом з тим перелічені заходи сприяють виявленню дітей, які мають спеціальними творчими здібностями, що підсилюють їх естетичні почуття, потреби.

Додаткові форми формування естетичного світосприйняття організовуються в вільний та зручний для молодших школярів час, до них можна віднести групові та індивідуальні відвідування концертів, вистав, заняття (у тому числі та самостійні) музично-естетичним, художньо-естетичним навчанням, організацію тематичних екскурсій.

Висновки до розділу 2

Здійснення констатувального дослідження стану сформованості естетичного світосприймання в молодшого школяра в освітньому процесі продемонструвало низку закономірностей.

Нами було, насамперед проведено педагогічний експеримент, згідно якого було включено констатувальність характеру, а саму дослідно-експериментальну роботу проведено впродовж 2020–2021 рр. До констатувального етапу педагогічного експерименту були залучені молодші школярі Чернівецького ЗЗСО №28 Чернівецької міської ради та вчителі, слухачі курсів підвищення кваліфікації. Нами було охарактеризовано критерії сформованості естетичних уявлень про світ в молодшого школяра та критерії їх готовності до освітнього процесу; виявлено рівні сформованості естетичних уявлень про навколишній світ у молодших школярів та рівень їх готовності до освітнього процесу; виокремлено особливості, що сприяють формуванню естетичних уявлень про навколишній світ в молодших школярів у освітньому процесі.

В експерименті було задіяно 36 учнів та 20 учителів.

Проведене нами дослідження дозволило визначити *критерії сформованості* естетичних уявлень про навколишній світ у молодших школярів в освітньому процесі, критерії готовності учнів початкової школи до освітнього процесу, а також відповідні їм показники та їх смислові одиниці. Критерій - ознака, на підставі якої проводиться оцінка, визначення чи класифікація чогось; мірило оцінки.

Під час *констатувального етапу експерименту* було зібрано дані про потреби та художні інтереси учня, виявили прагнення молодших школярів до естетично яскравої діяльності, як наслідку їх естетичного світосприймання; дослідили рівень естетичного світосприймання аших респондентів.

Другою складовою констатувального етапу експерименту ми виявляли засоби формування естетичного світосприймання в молодшого школяра.

Отже, аналізуючи та осмислюючи основні теоретичні положення досліджень, ми обґрунтували особливості формування естетичного світосприйняття: створення особливого естетичного виховно-освітнього середовища у початковій школі; ознайомлення учнів з літературними творами та їх драматизацією; використання театралізованих ігор.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Здійснивши наукове дослідження, ми дійшли таких висновків:

1. Обґрунтування психолого-педагогічної сутності естетичного світосприймання особистості засвідчило, що «естетичне світосприймання є інтегральною якістю особистості, а також обов'язковим компонентом світогляду, який включає цілісність відносно-стійких схем мисленнєвої діяльності, естетичних відчуттів, здатності до естетичної діяльності, бачення і осмислення навколишнього світу, властивих особистості або етнокультурним і соціокультурним групам людей.

Також, естетичне світосприймання є педагогічною категорією, також інтегративним поняттям у соціальних, особистісних, освітнянських, культурно-історичних стосунках. Воно може відображати соціально-типологічне, індивідуальне у сприйманнях як зовнішнього, так і внутрішнього світу людини, що проявляється в різноманітних формах і засобах.

Аналізуючи сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідження проблеми формування естетичного світосприймання в учнів початкової школи, ми охарактеризували також готовність майбутнього вчителя до формування естетичного світосприймання, що включає розуміння цілісної картини світу, естетичної сутності її об'єктів, наявність психологічних, педагогічних, загальнокультурних, методичних та художньо-професійних знань, умінь, навичок; цільові установки та мотиви формування естетичного світосприймання; наявність потреби в естетичному сприйманні світу, а саме тих індивідуально-якісних здібностей педагога, що сприяють успішному формуванню естетичного світосприймання в учнів школи.

2. Досліджуючи особливості сприймання світу молодшим школярем, ми переконалися, що естетичне сприймання світу учнем значно залежить від рівня розумового розвитку. Об'єктивним є той факт, що на процес формування естетичного світосприймання школярів впливає освітнє середовище.

3.Здійснюючи констатувальний етап педагогічного експерименту, до якого було залучено молодших школярів Чернівецького ЗЗСО №28 Чернівецької міської ради та вчителів, слухачів курсів підвищення кваліфікації, ми вивчали стан сформованості естетичного світосприймання у молодшого школяра в освітньому процесі. Здійснення констатувального дослідження стану сформованості естетичного світосприймання в молодшого школяра в освітньому процесі показало цілу низку чинників та закономірностей. Участь в опитування брало 36 учнів та 20 учителів.

У ході експерименту на констатувальному етапі нами було розроблено критерії сформованості естетичних уявлень про світ у молодших школярів та критерії їх готовності до освітнього процесу; виявлено рівень сформованості естетичних уявлень щодо навколишнього світу в молодшого школяра та рівень його готовності до освітнього процесу; виокремлено особливості, що сприяють формуванню естетичних уявлень про навколишній світ в молодших школярів у освітньому процесі.

Виокремлення особливостей формування естетичного світосприймання в молодших школярів у освітньому процесі засвідчило, що варто брати до уваги такі особливості формування естетичного світосприйняття: створення особливого естетичного виховно-освітнього середовища у початковій школі; ознайомлення учнів з літературними творами та їх драматизацією; використання театралізованих ігор.

Вважаємо, наше дослідження потребує подальшого експериментального та концептуально-методичного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамян, В.Ц. (2019) Театральна педагогіка. – 123 с.
2. Антонова О. Є. (2003) *Базові знання з педагогіки: становлення, розвиток, технологія формування: монографія*. Житомир: ЖДПУ. 208 с.
3. Аристова Л. (2007) Естетичне ставлення до мистецтва: теоретичні підходи. *Мистецтво та освіта*. С. 18-22.
4. Бабенко Т. В. (2006) Формування естетичного смаку у студентів вищих педагогічних навчальних закладів засобами іноземних мов: автор. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04. теорія і методика професійної освіти. 20 с.
5. Бех І. Д. (1997) Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. № 1. С. 124-129.
6. Бех І. Д. (2003) Виховання особистості: у 2-х кн. [наукове видання]. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навч.-метод. видання. К.: Либідь. 278 с.
7. Борев Ю. Б. (1981) *Эстетика*. М. : Политиздат. 399 с.
8. Васянович Г. П. (2005) *Філософія: навч. посіб.* Л. : Норма. 216 с.
9. Васянович Г. П. (2006) *Збірка наукових праць*. Л. : Норма. 448 с.
10. Ващенко Г. Г. (1994) Виховний ідеал. Полтава: ред. изд. «Полтавський вісник» 191 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (2004) уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь: ВТФ «Перун». 1440 с.
12. Верховинець, В.М. (2017). Теорія українського народного танцю. К. : Муз.Україна. – 149 с.
13. Вітвицька С. С. (2005) *Практикум з педагогіки вищої*

школи: навч. посіб. за модульно-рейтинговою системою навчання. К. : Центр навчальної літератури. 396 с.

14. Власова Н. В. (2001) Система развития эстетического отношения к миру у младших школьников в процессе занятия изобразительным искусством: дисс. канд. пед. наук: 13.00.02. М. 234 с.

15. Водолага, Н.В. (2007). Театральна абетка. – Донецьк : Лебідь – 235 с.

16. Выготский Л. С. (1987) *Психология искусства.* М. : Педагогика. 345 с.

17. Гончаренко С. У. (1997) *Український педагогічний словник* . К. : Либідь. 376 с.

18. Горбачева Д. А. (2001) Педагогические условия формирования эстетического восприятия у студентов: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. М. 151 с.

19. Горда М. С. (2008) Синтез різних видів мистецтв на сучасному занятті в педагогічному коледжі : навчальний посібник. Чернівці : Зелена Буковина. 120 с.

20. Гордійчук О. Є. (2011) *Основи сценічного та екранного мистецтва : метод. посібник.* Чернівці. 52 с.

21. Гордійчук О. Є. (2013) Курс «Основи сценічного та екранного мистецтва» у змісті професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів. *Естетика і етика педагогічної дії. Збірник наукових праць.* Чернівці. №5. С.134-143.

22. Греченко В.А. (2018). Історія світової та української культури : підручник для вищ. закл. Освіти. К. : Літера ЛТД. – 464 с.

23. Дем'янчук О. Н. (1994) *Психолого-педагогічні проблеми естетичного виховання учнівської молоді.* К. : Вища шк. 62 с.

24. Дубасенюк О. А. (2011) Креативний підхід до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів. *Креативна педагогіка*. № 4. С. 23-28.
25. Зязюн І. А. (2006) Естетична регуляція ціннісної свідомості. *Теоретичні та методичні засади неперервної мистецької освіти: зб. матеріалів наук.-методич. семінару*. Чернівці: Зелена Буковина. С. 12-34.
26. Зязюн І. А. (1997) *Краса педагогічної дії: навч. посіб.* Укр.-фінський інститут менеджменту і бізнесу. 302 с.
27. Зязюн, І. А., Миропольська, Н. Є. & Хлебнікова, Л. О. (1998) *Виховання естетичної культури школярів: навч. посібник*. К. : ІЗМН. 156 с.
28. Калашник Н. Г. (2004) Історико-педагогічна генеза формування естетичних смаків учнівської молоді у процесі навчально-виховної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки К. 36 с.
29. Климова, Л.М. (1998). *Художня культура*. К. : Літера ЛТД. – 160 с.
30. Ковальчук, О. М. (2017). *Формування педагогічної техніки засобами театральної педагогіки : навч.посібник*. Ніжин : НДПУ. – 126 с.
31. Коновець С. В. (2000) *Образотворче мистецтво в початковій школі: метод. посіб.* К. : Каліграф. 80 с.
32. Кузьмина, С. В., & Реан, А. А. (1993) *Профессионализм педагогической деятельности: метод. пособие*. Рыбинск: СПб: Питер. 54 с.
33. Литвиненко С. (2006) Креативність як загальна здібність до творчості: сучасні підходи. *Збірник наукових праць полтавського*

державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Полтава. №3. С.215-219.

34. Лугуценко, Т. В. (2007) Діалектика естетичного та економічного у соціокультурних проявах людської життєтворчості. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук, Луганськ. 19 с.

35. Масол Л. М. (2004) Концепція загальної мистецької освіти. *Мистецтво і освіта*. К.: № 1. С. 4-12.

36. Миропольська Н. Є. (2001) Виміри сформованості художньої культури школярів. *Мистецтво та освіта*. К.: № 3. С. 20-25.

37. Лугуценко, Т. В. (2007) Діалектика естетичного та економічного у соціокультурних проявах людської життєтворчості. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук, Луганськ. 19 с.

38. Масол Л. М. (2004) Концепція загальної мистецької освіти. *Мистецтво і освіта*. К.: № 1. С. 4-12.

39. Миропольська Н. Є. (2001) Виміри сформованості художньої культури школярів. *Мистецтво та освіта*. К.: № 3. С. 20-25.

40. Мухина В. С. (1981) Изобразительная деятельность ребёнка как форма усвоения социального опыта. М. : 239 с.

41. Никитина, М. (2001). Театр, где играют дети : учебно-методическое пособие (для руководителей детских театральных коллективов). М. : Гуман. изд. центр «ВЛАДОС», 2001. – 288 с.

42. Ничкало Н. Г. (2001) Теорія і методика професійної освіти: сучасний дослідницький етап і перспективи. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. № 1. С. 6-25.

43. Овчаров С. М. (2010) Індивідуально-диференційована система професійного навчання майбутніх учителів інформатики : монографія. Полтава : АСМІ. 120 с.

44. Орлов В. Ф. (2003) Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: монографія за заг. ред. І.А. Зязюна. К. : Наукова думка. 262 с.
45. Отич О. М. (2006) Розвиток творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання засобами мистецтва. *Теоретичні та методичні засади неперервної мистецької освіти: зб. матеріалів наук.-метод. семінару*. Чернівці: Зелена Буковина. С. 20-21.
46. Пічкур М. (2003) Педагогічне керування формуванням художнього сприйняття школярів. *Мистецтво та освіта*. № 4. С. 14-19.
47. Плотницька О. В. (2005) Формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир. 208 с.
48. Про театр і театралізовану діяльність: Закон України, прийнятий 31 травня 2005 р. № 2605-ІУ // *Голос України*. – 2015. – 25 червня. (№ 116). – С. 14–15.
49. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. *Художня праця*. (2012) К. : Почат. шк. С. 119-174.
50. Пустовіт Г. (2004) Теорія пізнання як методологічна основа побудови змісту позашкільної освіти і виховання. *Рідна школа*. К., № 12. С. 15-18.
51. Рудницька О. (2016). Основи викладання мистецьких дисциплін. К. : ІЗМН, Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – 158 с.
52. Рудницька О. П. (2000) Сучасна парадигма педагогіки мистецтва. *Виховний процес у вузі: симбіоз нового і традиційного: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* Кам'янець-Подільський. С. 21-25.
53. Рудницька О. П. (2005) Педагогіка: загальна і

мистецька: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга Богдан. 360 с.

54. Семиченко В. А. (1989) Психологические основы процесса профессиональной подготовки студентов вуза: учеб. пособие. Полтава. 86 с.

55. Сидорчук Н. Г. (1999) Організація самоосвітньої діяльності майбутніх учителів в системі професійно-педагогічної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир. 219 с.

56. Сисоєва С. (2006) *Основи педагогічної творчості : підручник*. К.: Міленіум. 344 с.

57. Теоретичні засади неперервної мистецької освіти: зб. матеріалів наук.-метод. семінару. Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України (2017). Зелена Буковина. 152 с.

58. Теорія і методика неперервної мистецької освіти: зб. матеріалів наук.-метод. семінару. Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України (2019). Чернівці: Зелена Буковина. 112 с.

59. Торшилова, Е. М. & Дукаревич, М. З. (1978) Художественное восприятие живописи и структура личности. *Творческий процесс и художественное восприятие*. М. С. 174–190.

60. Ульянова, В.С. (2011). Театральний гурток у початкових класах. – Х. : Вид.група «Основа». – 126 с.

61. Хомич Л. О. (2005) Загальнокультурний розвиток особистості вчителя початкових класів як умова формування педагогічної майстерності. *Теоретичні та методичні засади неперервної мистецької освіти: зб. матеріалів наук.-метод. семінару*. Чернівці: Зелена Буковина. С. 19-22.

62. Шевченко, Г. П. (2010) Розвиток естетичного виховання у вищих навчальних закладах України на сучасному етапі. Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки. №7. С. 9-13.

ДОДАТКИ

Додаток А

Вивчення казки М. Коцюбинського

«Про двох цапків і дві кізочки»

Мета: ознайомити учнів із авторськими казками, формувати свідоме ставлення до прочитаного; сприяти розвитку здатності емоційно відгукуватись на події казки, прояву щирих почуттів у відповідних ситуаціях; виховувати доброту, товариськість, взаємодопомогу та бажання знаходити вихід із проблемних ситуацій.

Обладнання: смайлики із настроєм, прислів'я до теми, маски до героїв казки.

Хід уроку

1. Організація класу до уроку.

2. Педагогічна робота

Прогнозований моральний урок

- Герої сьогоднішньої казки пропонують нам поміркувати над прислів'ям «Сильніше за силу – розум»

Бесіда за змістом казки

- Про кого розповідається у цій казці?
- Хто із героїв вам сподобався? Чому?
- Хто вам не сподобався? Чому?
- А зараз послухайте казку ще раз і подумайте, чому одні герої вам сподобалися, а інші – ні.

Виховання добрих почуттів.

- Що ви можете сказати про чорного і білого цапків? Які вони? (вперті, не вміють домовитись)
- Чому виникла суперечка?
- Чи сподобалась вам їхня поведінка?

- Що ви можете сказати про кізок? (розумні, вміють знаходити вихід із проблемної ситуації)

Мовна розминка

- Промовте слова і словосполучення: надходить, перебратися, кладка, ступити, рів, розминутися. Поясніть їх значення.

Розвиток мислення

- Що необхідно було зробити цапкам, щоб стати мудрішими?
- Чи могли вони розминутись, не побившись?
- Як розминулись кізочки?

Розвиток уяви

- Чи змінилися б події, якби цапки змогли б домовитись?
- Якщо вони б так зробили, як би казка змінилась?

Вправи для релаксації

Один, два, три, чотири, п'ять –

Час прийшов відпочивать.

Вглиб річок ми поринаємо,

Рибок там спостерігаємо.

Летимо ми в небесах –

Подивись, яка краса!

В лісі йдемо тихо-тихо,

Нікому не зробим лиха.

Зупиніться, роззирніться

І за партії поверніться.

3. Психокорекційна робота.

Психогімнастика

- Відтворіть почуття смайликів, що зображені. (радість, спокій, сум, гнів, веселощі)

Розподіл ролей

- Зараз, щоб відпочити, ми підемо до театру, а актори будуть із нашого

класу.

Два цапки – два хлопчики, які конфліктують між собою.

Дві кізоньки – дві дівчинки-подружки, які можуть домовитись, і знайдуть вихід із проблемної ситуації.

Інсценізація казки.

Психокорекція

Запитання до цапків

- Чому ти не хотів поступитись іншому?
- На що ти сподівався?
- Ти б хотів щоб інший цапок був твоїм другом?
- Знаючи як закінчиться ваша суперечка, ти б змінив свій вчинок?
- Чи зрозуміли ви свою помилку?

Запитання до кізок

- Чому ти поступилась іншій кізоньці?
- Не жалієш що саме так вчинила?

4. Підсумок уроку

- Отож, що мається на увазі у прислів'ї «Сильніше за силу – розум»?
- Чого ви навчилися на уроці?
- Які знання ви можете використати у подальшому житті?

Додаток Б

**Система педагогічної та психокорекційної роботи на основі
опрацювання української народної казки «Ох»**

Мета:

Навчальна: опрацювати ідейно-художній зміст казки «Ох», з'ясувати її тему та ідею, проаналізувати казку, на прикладі головних героїв зрозуміти, хто з них втілює добро, а хто — зло; заохочувати учнів до творчості, навчити отримувати задоволення від роботи, що виконується, оцінювати вчинки казкових героїв з позицій гуманізму, розрізняти добро і зло як у казках, так і в сучасному житті, формувати навички знаходити описи зовнішності фантастичних істот, аналізувати їх, допомогти зрозуміти повчальність казок, пишатися досягнутими результатами; виховувати любов до рідної мови, бажання бути добрим, щирим, служити людям.

Виховна: прищеплювати любов і повагу до свого народу — творця невичерпного джерела мудрості. Виховувати в учнів позитивні риси характеру, любов і повагу до природи рідного краю, не залишатися байдужими до біди інших людей, прищеплювати бажання робити добро.

Розвивальна: розвивати уяву, логічне мислення, навички виразного читання, мовлення, пам'ять.

I. Організація учнів до уроку**II. Підготовка до сприймання казки**

Передбачення теми заняття.

Гра «Розсипанка»(з деформованого речення скласти прислів'я)

міцне людина трудовим корінням, а — трудовим Дерево горінням.(Дерево міцне корінням, а людина — трудовим горінням.)

б охота — знайдеться робота Була всяка (Була б охота — знайдеться всяка робота)

— Скажіть, про що сьогодні піде мова?

Оголошення теми та мети уроку

-Так, сьогодні ми поговоримо про працю та добро, адже ці два поняття дуже пов'язані між собою. На прикладі головних героїв казки «Ох» зрозуміємо, хто з них втілює добро, а хто — зло, спробуємо доказати, чи важлива в нашому житті праця, адже вона все може — за її допомогою перемагають труднощі, знаходять рішення проблем, які здавалися тупиками, досягають добробуту. Праця насправді творить, удосконалює людину, а людина — про це казали мислителі всіх часів — за своєю природою жадає вдосконалення.

Педагогічна робота

*Виразне, емоційно забарвлене читання (розповідь) казки учнями.
Бесіда з учнями за її змістом.*

Аналіз казки.

- **Прогнозований моральний урок**

- А девізом нашого уроку будуть слова Шалви Амонашвілі, давайте прочитаємо їх разом.

Твори добро і ні у кого не питай дозволу, бо ніхто не може бути володарем твого добра».

А дійові особи цієї казки допоможуть нам це зрозуміти

Виховання добрих почуттів

Що вам найбільше сподобалося в казці? Чому?

— Назвіть дійових осіб казки.

— Хто головний герой казки?

— Де відбуваються події?

—До кого на навчання віддавав сина батько?(зачитати уривок з тексту)

—Як Оху вдалося перевиховати парубка (зачитати уривок з тексту)

—Хто допоміг батькові врятувати сина від Оха

Чим закінчується казка?

(Цар довго морщився: “Як то за простого парубка оддати свою дочку?!”

А далі порадилися-та взяли та й одружили їх, та таке весілля справляли, що увесь мир скликали!)

Мовна розминка

- Промовте слова: морщився, балакати, недоуздок, рублів, ретязь, мірка, наймит, недотепа. Як ви розумієте їх значення?
- Утворіть нові слова від слова *говорити*?
- Що означає вислів «Була б охота — знайдеться всяка робота»?
- Яке магічне число повторюється у казці аж шість разів(*число 3*)
 - 1) батько хлопця віддавав у науку до кравця, шевця, коваля;
 - 2) три рази Ох спалював наймита;
 - 3) три роки служив хлопець в Оха;
 - 4) по дорозі син перекидався у хорта, сокола та коня;
 - 5) тричі наздоганяла щука окуня;
 - 7) син стає окунем, перснем, пшоном, шукаючи порятунку від Оха;
 - 6) Ох переслідує хлопця в образі щуки, купця, півня.

Вибіркове читання казки в особах з використанням засобів виразного читання для передачі поведінки та вдачі своїх героїв:

- епізод розмови батька з Охом;
- епізод, коли батько зустрів у лісі діда у білому одязі;
- епізод розмови батька і цигана
- інсценізування розмови царівни і Оха

Характеристика дійових осіб

Якими ви уявляєте зовнішність героїв казки? За якими деталями? *(Зовнішність передається через мову та вчинки героїв казки: в уяві постають типові образи селян, пана, української дівчини)*

Якими рисами характеру наділений Ох, батько, син, царівна? Як про це сказано у тексті?

Створення таблиці у зошитах за варіантами.

Герої	Зовнішність	Риси характеру	Вчинки
-------	-------------	----------------	--------

Ох			
Батько			
Син			

Вправи для релаксації

Діти визначають зачин, основну частину і кінцівку за ілюстраціями

Розвиток уяви. Гра «Якби я був.....»

- Доповніть міркування: «Якби я був Охом, то.....»

«Якби я був сином, то.....»

«Якби я був, батьком, то»

Психокорекційна робота

Розподіл ролей. Вчитель знаючи своїх учнів, ставить їм запитання ,що вони зробили б на місці.... Чому батьки скаржилися на сина?

- ❖ Щоб ви зробили б на місці сина на кожній новій роботі?
- ❖ Щоб ви зробили на місці Оха, щоб з ледачого парубка зробити моторного козака?
- ❖ Яким способом б ви визволили сина від Оха? Чи вдалося це батьку?
- ❖ Що б ви зробили на місці Оха, щоб повернути собі наймита?
- ❖ Чи можна стверджувати, що в цій казці Добро перемогло Зло? Обґрунтуйте свою думку.
- ❖ Який план казки можна укласти?

Гра «Магніт» (за варіантами)

– Які слова «притягуються» до слова «добро»?

(З поданих слів діти вибирають необхідні і прикріплюють до слова «добро».)

Допомога, уважність, ненависть, співчуття, злість, байдужість, піклування, заздрість, вдячність, милосердя, жадібність, любов, чуйність.)

– Які слова «притягуються» до слова «праця»?

(З поданих слів діти вибирають необхідні і прикріплюють до слова «праця»)

(З поданих слів діти вибирають необхідні і прикріплюють до слова «праця»)

Корисна, радісна, активна, безкорислива, безсмертний, вдячна, продуктивна, важка, виснажлива, марна, даремна.

Підсумки казки

Казка «Ох» вчить нас того, що праця навіть з самого ледащого парубка може зробити гарного моторного хлопця. Але не треба зловживати своїми вміннями та навичками, бо це може скінчитися погано. Лише ті, хто живе по правді і використовує свої знання та досвід заради добрих справ, отримують гідну винагороду.

Творче домашнє завдання

Підготувати переказ казки від імені Оха, від імені батька, від імені сина.